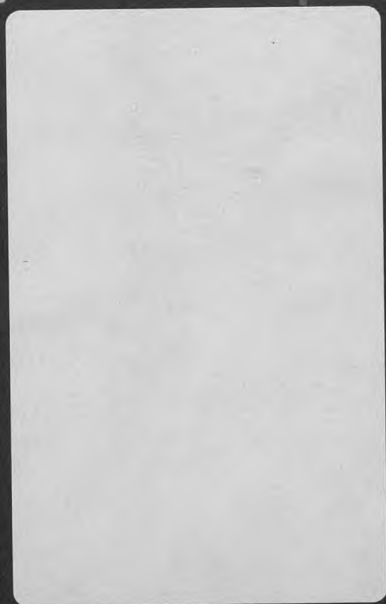

09.71637 Christianshavn Lo

Vilh. Lorenzen
Christianshavns borgerlige
Bygningskunst

RHB

CHRISTIANSHAVNS BORGERLIGE BYGNINGSKUNST

AF

VILH. LORENZEN

KØBENHAVN

VILHELM PRIORS KGL. HOFBOGHANDEL'S FORLAG

1914

MEDDELELSER FRA FORENINGEN TIL GAMLE
BYGNINGERS BEVARING
II. RÆKKE. I.

GAMMEL DANSK BYGNINGSKULTUR

CHRISTIANSHAVNS
BORGERLIGE BYGNINGSKUNST

AF

VILH. LORENZEN

SEKRETER I FORENINGEN TIL GAMLE BYGNINGERS BEVARING

KØBENHAVN

VILHELM PRIORS KGL. HOFBOGHANDEL'S FORLAG

1914

CHRISTIANSHAVNS BORGERLIGE BYGNINGSKUNST

AF

VILH. LORENZEN

SEKRETÆR I FORENINGEN TIL GAMLE BYGNINGERS BEVARING

KØBENHAVN

VILHELM PRIORS KGL. HOFBOGHANDEL'S FORLAG

1914

KØBENHAVNS
BIBLIOTEK

Billedchlicheerne til Afb. 2-4, 6, 21, 26, 34, 52, 53 og 58 stammer fra G. Grove: Københavns Havns Historie og er velvilligst laant af Københavns Havnevæsen.

FORORD.

Med dette Skrift har Foreningen til gamle Bygningers Bevaring fortsat Udgivelsen af sine Meddelelser: Gammel dansk Bygningskultur I—IV, under en noget ændret Form. For paa tydeligere Maade end hidtil at angive Bogens Hovedindhold, er Titelbladet ændret, og for at muliggøre større Billeder er Formatet samtidig gjort noget større. Det er derfor naturligt, at nærværende Skrift indleder en ny Række af Foreningens Skrifter.

Som de Skildringer, Foreningen tidligere har udgivet af Helsingørs og Næstveds borgerlige Bygningskunst, skulde ogsaa denne vække og uddybe Interessen for gammel dansk Bygningskunst, der endnu har altfor faa Dyrkere herhjemme. Som de tidligere Skildringer beskæftiger ogsaa denne sig kun med vedkommende Bys Arkitektur og medtager af Personal- og Kulturhistorie kun, hvad der i denne Sammenhæng har nogen Interesse.

Forf.

INDHOLD.

Christianshavns borgerlige Bygningskunst	1
Generalfortegnelse over verdslige Bygninger paa Christianshavn af historisk og kunstnerisk Værdi	81

CHRISTIANSHAVNS
BORGERLIGE BYGNINGSKUNST

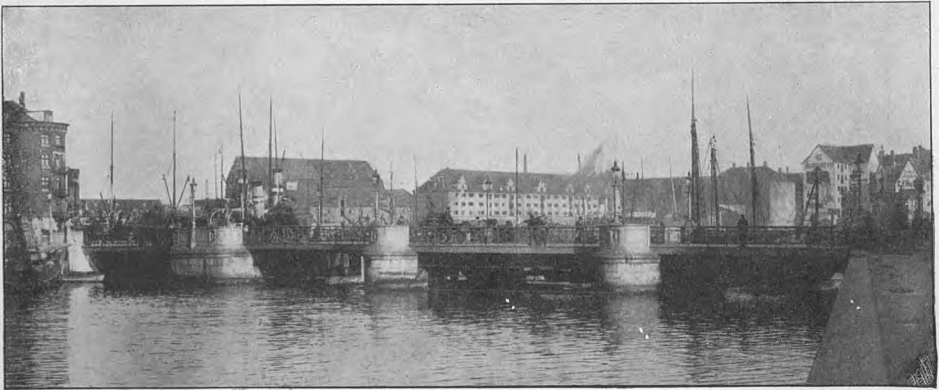

Afb. 1. Overgaden n. Vandet set mod Børnehusbroen. G. GROVE fot.

Christianshavn er noget for sig. Den ligner ingen anden By i Nutidens Danmark. Straks i det Øjeblik, man er kommen over Knippelsbro, er man under en egen Stemning. Byen er dansk og dog ikke dansk. Mest umiddelbart bestemmende for den er vel nok det, at den er en Kanalby. Man kommer til at tænke paa de gamle hollandske og flamske Byer — allermest maaske paa en By som Delft. Begge har de faaet deres egentlige Præg af Barokkens og Klassicismens regelrette og rolige Byggemaade. Begge har de ikke blot Enkeltbygninger af højt Værd; men i Gader og Kanalpartier møder man for hvert Skridt maleriske og smukt afstemte Arkitekturbilleder. Paa Christianshavn er det dog især den borgerlige Bygningskunst, som den plejedes i ældre Tider, der fejrer sine stiltfærdige Triumfer, mens Taarne og glimtende Spir rager op over al den megen Borgerlighed, giver de enkelte Gadebilleder det Ualmindeliges Festlighed og Byen, set paa Afstand, dens egen frejdige Væremaaede mellem samtlige Klo-dens andre Byer.

Christianshavn har endelig som Helhed noget ved sig, der ogsaa hører nøje med i dens Fysiognomi som Stad, og den Dag i Dag præger den i Smaat og Stort. Den er en Havn eby. Fra Københavnsiden har man frit Overblik over Byen — i al Fald over store Dele af den. Herfra har man altid Christianshavns Pladshavne og Værfter, dens Tage og Taarne og høje Pakhusgavle for Øje. Som alle Byer, sete paa lidt Afstand, er ogsaa Christianshavn en løjerlig tilfældig Klump af Bygninger, bunkede sammen uden fornuftig Orden og Mening. Men nærmer man sig Byen ad Knippelsbro eller ad Søvejen, lukker den sig op, aabner sig i Gader, Kanaler og Smaahavne. Lidt vildsomt

Afb. 2. Christianshavn set mod Brogade og asiatisk Kompagnis Plads med Eigtveds Pakhus.

maaske, men imødekommende og gæstfrit nok, afslører den sig lidt efter lidt i den Blanding af det idylliske og patriarkalske, der er en saa udpræget Side af dens Væsen. Det er ad Søvejen man helst skal komme til Christianshavn, hvis man vil have et rigtigt Indtryk af Byen. Da ser og føler man, hvordan Christianshavns Kanaler kun er Havnens Fortsættelse, i hvor eminent Grad denne By er et Skibsfartens og Søhandelens Barn, og at saadan maa det altid have været, ligefra det Øjeblik Kristian IV lod den første Grund afpæle.

Men Christianshavn har en Ejendommelighed til, der i ligesaa høj Grad gør den til, hvad den er. Byen er — endnu i al Fald — mod Amager og Landsiden afsluttet af sin gamle, træbevoksede, skønne Vold med de brede Grave foran. Fra denne Side er Christianshavn den gammeldags Fæstningsby. Ser man Byen paa Afstand, ude

Afb. 3. Parti fra Havnen med Udsigt mod Christianshavn.

Afb. 4. Udsigt over den gamle Kvæsthusbro mod Christianshavn.

fra Sundbyerne, samler Volden hele Christianshavn, med Huse, Kirker og Fabrikker, til et Stadtbillede af en Art, som den — og Fredericia — nu er ene om at repræsentere i Danmark.

Mod Nord gaar Byen over i Orlogsværftet, »det lukkede Land«, hvor det ikke er hver Mands Sag at komme. Ved Indgangen fra Prinsessegade stopper Sporvognen, og med den det civile Liv. En Kanal, en Port og en bevæbnet Matros siger tydeligt nok, at her hører det egentlige Christianshavn op.

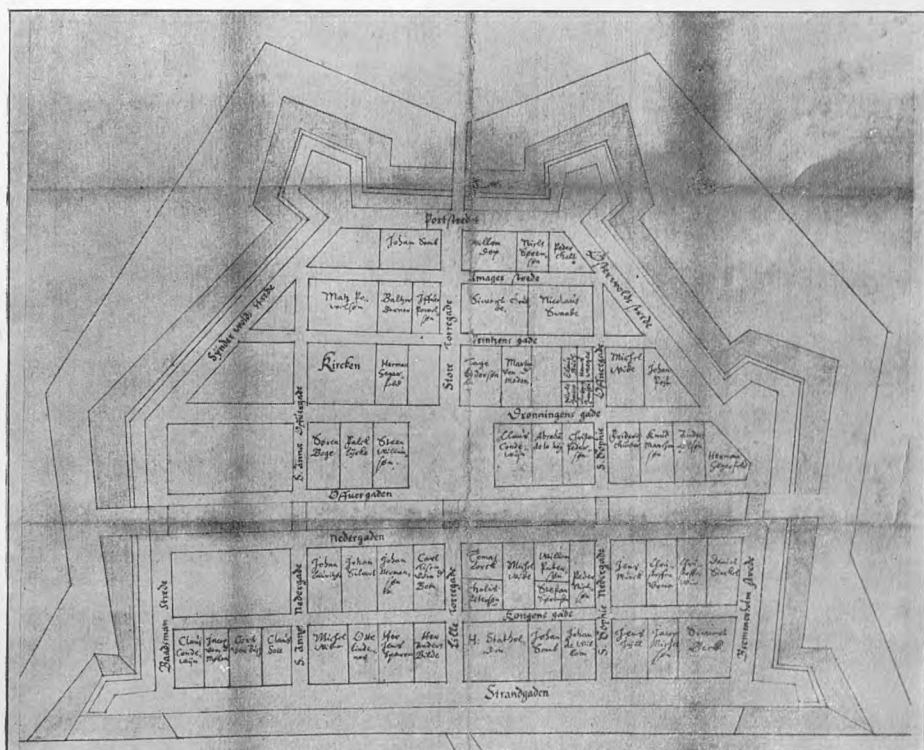
Afb. 5. Parti af Christianshavns Vold med Frelsers Kirke.

Christianshavn er en Erobring fra Havet.

Hvor nu Hus ligger ved Hus skyllede i sin Tid Øresund hen over lave Sandgrunde.

Da besluttede Kristian IV her at anlægge en By. Den skulde, som ogsaa Navnet antyder, være en Havneby. Men Hovedhensigten var dog maaske en anden. Den skulde være en »Befæstning . . . vor Skibsflaade, Tøjhus, Slottet og den gamle By, som største Magt paaliggende er, til Defension og Forsikring«¹). 1617 sluttede Kongen Kontrakt med en af sine Ingeniører, Johan Semb, om at anlægge den ny By, og vistnok allerede 1618 begyndte man paa Forarbejderne. Det har været besværligt nok. Først lod man afmærke med Pæle, hvor Gader og Fæstningsværker skulde lægges, saa begyndte Op-

fyldningsarbejderne i »Morads og Strand«. Og allerede tidlig har Kongen ladet udarbejde en Generalplan, »den store Afrids«, over hele Byen med Angivelse af hver enkelt Grund. Efter denne »Afrids« er Grundene bleven afhændede til Borgere og Adelsmænd, der fik en Kopi efter Generalplanen, som de saa selv, til Vitterlighed, har maat-

Afb. 6. Ældste Plan over Christianshavn c. 1620.

tet underskrive med deres Navn. Grundene fik de gratis og desuden 12 Aars Skattefrihed. Det maatte til for at faa Folk til at bygge. Thi de fleste af Grundene var foreløbig det klare Vand!

Fra Anlæggets allerførste Tid findes en Plan over Christianshavn, der viser os Byens oprindeligste Anlæg og den Form, den i Hovedsagen har beholdt til Kristian V's store Befæstningsarbejder i 1680'erne. Gadenættet er i alt væsentligt det samme som den Dag i Dag (Afb. 6). Byen danner med sine Fæstningsværker næsten nøjagtig 5 Sider af Ottekanten — altsaa en ganske abstrakt geometrisk Figur.

Dens Plan er fuldkommen symmetrisk og folder sig ensartet op til begge Sider af Torvegade som Midteraxe. Centrum i Byen dannes af et Torv. En Kanal deler Byen paa Tværs i Christianshavn »oven Vandet« og »neden Vandet«. Som Planen viser, har Strandgade den gang sit Navn med Rette. Den laa da lige ud mod »Strømmen«.

Hvor forskellig er ikke denne Byplan fra alle vore gamle danske Købstæders, Helsingørs maaske ene undtagen. Thi ogsaa den synes anlagt paa et Herrebud²⁾ og har et vist regelmæssigt Tilsnit, om den end tager Hensyn til Kystlinien og de naturlige Besejlingsforhold. Helt anderledes med vore ældgamle, selvgroede Byer, uregelrette i Form, med Gader, der bugter sig efter uskrevne Love, aldrig meningsløst, fordi Vejene udefra til Byen lever videre i dem, og fordi de oftest har et naturligt Maal — den Hovedkirke eller det Axel-Torv, der fra Arilds Tid har været Kærnen i Byens og Egnens Tilværelse. Disse gamle nordiske Byer har en bevægelig og frodig Bebyggelsesplan; i Kraft af den har de alle det maleriskes Muligheder. Thi her trives Tilfældighedernes Gade- og Pladsbilleder. Det viser Næstved³⁾, Faaborg, Ribe, og — maaske mer end nogen anden — en By som Kolding.

Christianshavn er den absolutte Modsætning til disse ældre danske Byer. Den vil straks, fra første Begyndelse, regulere Byens Liv for Aarhundreder, ja for Tid og Evighed. Den lader alle Gader skære hinanden under rette Vinkler og mener utvivlsomt derved at give alle Beboere de korteste Veje og samtidig udnytte Grunden bedst. Selvom den ikke paa disse Punkter her helt Ret, og Nutiden igen har maattet tage Lære af de gamle af Aarhundreders Praksis skabte Byanlæg, er der dog noget betænksomt i den Maade, hvorpaa Christianshavns Plan er formet, og den er saa overskuelig og klar, som en Byplan næsten kan være. Men den er et Kunstprodukt, forøvrigt det første i sin Art her i Danmark.

I det symmetrisk ordnende og fordelende, der gaar igennem et Byanlæg som Christianshavns, afspejler sig en Tankegang, der stammer fra en helt anden Tid og en helt anden Kulturkres: den antikke. Med Renaissancen var denne Tankegang igen kommen til Ære og Værdighed, og paa dette særlige Omraade 1617 naet op til Danmark fra Italien, hvor, godt en Snes Aar før, 1593, Byen Palmanova ved Venedig var bleven anlagt i Form af en fuldt symmetrisk Ottekant,

og dermed denne Planform vistnok for første Gang anvendt i Praksis. Naar man med Forkærlighed i denne Periode anvendte Mangelkanten, laa det i dens fortifikatoriske Fortrin. Nederlandenes specielle Bidrag til Christianshavns Planform er Kanalmotivets, der stempler Byen som vordende Handels- og Søfartsstad. Indvaanerne kunde bekvemt have deres Skibe liggende, ligeudfor deres Dør mod Strandgade eller mod Overgade neden Vandet. Over Gaard eller Have kunde Varerne føres til Lagerrum og Pakhuse ud mod den fælles Baggade, Kongensgade, nu Wildersgade, hvorfra de igen let kunde besørge videre til Kunderne ude i Byen. En ganske lignende Ordning findes i de ældste Kvarterer i Amsterdam.

De enkelte Grunde — aflange, dybe — havde en betydelig Størrelse, næsten alle 48×96 Al.

Alle disse Forhold — ligefra Planen i dens Helhed til de enkelte Grundes Form og Omfang — maatte faa en meget væsentlig Indflydelse paa den Arkitektur, der i de kommende Tider skulde skyde op — saa at sige af Havet selv. En Bebyggelsesplan er for Arkitekturen, hvad Landskabsformen er for selve Landskabet. Christianshavn var fra første Færd bestemt til at blive en roligtvirkende, lidt monoton By. Den var ligeledes forudbestemt til at rumme store Købmandsgaarde med dybe Baggaarde og rigelig Lagerplads.

Et var imidlertid at lave Generalplan og — paa Papiret — aftegne Grunde, og afhænde dem. Noget helt andet var at faa disse Grunde opfyldt og Huse byggede. De nye Ejere skulde sikkert i de allerfleste Tilfælde selv lade deres Grunde opfylde og indhegne, og de forpligtede sig til »paa samme Plads og Grund at lade opbygge og sætte god Købstadbygning og den siden ved Magt og Lige holde«. Men det trak ud, inden der kunde tales om en By. Gang paa Gang maa Kongen gribe ind. Han maner, truer — og lokker med Privilegier. Allerede 1619 gaves Skøde paa Grunde, Købstadrettigheder og de 12 Aars Frihed for borgerlig Tyngde. 1624 fik Borgmester og Raad et skarpt Tilhold om at paase at Grundejerne »nu straks, enhver for sig, som Formue haver, deres Pladser begynde at bygge«. Gør de det alligevel ikke, skal Grunden fratages dem udenvidere. Men — som det hedder — det er Kongens faste Vilje, »at vi, næst Guds Hjælp, med forderligst samme By naadigst gerne se at vorde bygt«.

For yderligere at fremme Opfyldningsarbejdet fik Bønderne fra Amager og i Københavns Len, desuden Universitetets Bønder, Ordre til at stille til Arbejde og Ægt.

Men Iveren efter at bo og bygge paa Christianshavn har ikke været altfor stor til at begynde med. Kongens Utaalmodighed udrettede kun lidt overfor den almindelige Trevenhed. Christianshavn blev ikke bygget paa een Dag! I 30'erne vrimlede det med øde og uopfyldte Grunde, hvor Vandet gjorde mange Ulykker paa de Ejen-

Afb. 7. Plan over København og Christianshavn fra 17. Aarh.

domme, der allerede var tagne i Brug. Adskillige Grunde fratages efterladende Ejere som Straf, og Frederik III fortsætter, hvor Faderen slap. 1657 har han — til sin store Forbavselse — erfaret, »at adskillige Byggepladser skal findes, en Del ganske øde og uopfyldte og en Del ikkun alene med Plankeværk indhegnet af nogle til anden Brug, Kronen og Byen aldeles uden Nytte og Gavn«. Men helt ind i 18de Aarh. laa mange Grunde ubebyggede og øde hen.

Underlig nybyggeragtig og ufærdig har Christianshavn taget sig ud i Størstedelen af 17de Aarh. (Afb. 7). Vejene var da ogsaa berygtede for deres Slethed. Men efterhaanden begyndte den dog at ligne en virkelig By. 1639 var Christianshavn saa anselig, at Kongen mente at kunne forsvare at give den Købstads Frihed og Vaaben. 1674 blev

Afb. 8. Fra St. Annagade med Frelsers Kirke.

HUDE fot.

Byen alligevel forenet med København. Kristian IV havde ogsaa bygget Indvaanerne en lille, tarvelig Kirke af Bindingsværk, ligeoverfor den nuværende Frelsers Kirke paa Hjørnet af St. Anna og Prinsessegade. Den var bleven indviet 1640. Han vilde egentlig have ladet opføre en større og anseligere Kirkebygning, men Krig og Ulykker hindrede ham deri. Ogsaa Frederik III havde de bedste Hen-

sigter. Men først Kristian V lykkedes det 1682 at faa lagt Grundstenen til en ny efter Lambert v. Haven's Tegninger opført Kirke, der senere, 1749—50, fik sit højst originale Spir paabygget af Arkitekten L. Thurah. (Afb. 8)⁴). En Plan om at lade de Reformerte bygge deres Kirke i Nærheden blev hurtig opgivet⁵).

Vi gaar igennem en gammel By som Christianshavn og gribes af de forskellige Stemninger. Vi føler det æstetiske Velbehag ved

G. GROVE fot.

Afb. 9. Parti af Strandgade, set mod Christianskirken.
Til venstre: Kaarsbergs Gaard, Winthers Gaard og den Rohde'ske Gaard.

disse Gader, hvis mange Enkeltbygninger — trods al Forskellighed — i Aarenes Løb alligevel er stemte sammen, mærkede af Vejr og Væde. Vi glæder os over den Helhed og Harmoni, der kan være over en Gade eller Dele af den, fordi alle Husene er nogenlunde i Maal, har de samme Størrelsesforhold, f. Ex. i Strandgade og Dronningensgade. Og dette forhindrer ikke, at vi alligevel godt kan more os over, at Husene andetsteds er af meget forskellig Højde, saa Husrækken bliver hoppende og munter som i de to Overgader. Snart er der et, snart et andet Hus, der ligesom springer frem af Rækken og gør sig gældende paa en egen Maade — ved en livlig, fornøjelig

Façade; eller ved en nobel og enkelt Stil; et af Husene gør sig maa-
ske prægnant gældende ved sin Kvist eller ved en sikkert tegnet
Fronton, eller man opdager pludselig, hvor monumentalt et stort
Hjørnehus med knækket, svært formet Tag behersker Gadebilledet.
Jo længere man gaar og jo mere man ser, des stærkere føles Mang-
foldigheden bag Enheden. Hvert Hus faar sit eget tydelige Ansigt
og Ydre, hvert Hus opfører sig paa sin egen Maade. Derfor er de
ikke alle lige interessante; ikke alle tiltaler os ligemeget, vel ikke

Afb. 10. Parti fra Overgaden oven Vandet.

G. GROVE fot.

engang paa samme Maade. De er selvfølgelig langtfra alle af lige-
stor kunstnerisk Værd — ved nærmere Eftersyn vil det meget tit
vise sig, at det tiltalende ved et Hus maaske mindre skyldtes dets
personlige Egenskaber, end at det netop passede saa udmærket godt
ind i et Ensemble, hvortil det nu engang er kommen til at høre.

Stadig stærkere fanges vor Interesse af de enkelte Bygninger
— høje og lave, fornemme eller jævne, inladende eller reservede.

Straks efter den første studsende Opmærksomhed følger en hel
Række Tankeforbindelser. Hvor er det ikke gammelt! og hvad har
det ikke oplevet! Naar er det bygget? Af hvem og for hvem? Hvad
var det for en Slags Folk, hvad Kaar har de haft? Menneskelige Fø-

lelser og Betragtninger, en Strøm af ubestemte Sympatifornemmelser kaldes frem.

Skønheden, Stemningen, det mærkværdigt menneskelige, sætter vort Sind i Svingning. Og den historiske Baggrund gør sit dertil.

Forskellige Tidsaldre og forskellige Tidsaldres Smag og Mode ser paa os fra de christianshavnske Bygninger. Alle Slægtled siden Byens Grundlæggelse har efterladt sig Bygningsminder — flere eller færre og selvfølgelig af forskellig Interesse, men tilstrækkelige i Antal og Betydning til, at der kan gives en sammenhængende Fremstilling af Christianshavns Bygningshistorie.

Bygninger er jo imidlertid, i Kraft af deres Hensigt at tjene Menneskene, i saa høj Grad knyttede til Virkeligheden og Livet selv. Vi kan synes godt om, ja beundre en Bygning for dens statelige Ydre, skønne eller hyggelige Indre. Men kender man noget til de Mennesker, der har boet under en Bygnings Tag, og ved man noget om, hvorfor den er bleven til, er det, meget naturligt, som om den kommer til at staa os nærmere. Vi bliver mere fortrolige med den. Saadanne Oplysninger har det da ogsaa været muligt at give for en væsentlig Del af de smukkeste og mærkeligste Bygninger paa Christianshavn⁶).

De ældste bevarede Bygninger maa søges i Strandgade paa dens østre Side. Den anden var jo fri, og her laa en Række Smaahavne, idet hver af Grundejerne synes at have haft sin egen private Havn. I Strandgade var de mest værdifulde Grunde, og her var det rige Adelsmænd eller Folk, der drev en betydelig Skibsfart, Skibsbyggeri eller Handel, der havde slaaet sig ned⁷).

Den ældste velbevarede og nøjagtig daterede Bygning er nuværende Strandgade Nr. 30 og 32, M i k k e l V i b e s G a a r d fra 1636, paa Hjørnet af St. Annagade⁸). De to Ejendomme hørte oprindeligt sammen og tilligemed Wildersgade Nr. 43 og 45 og St. Annagade Nr. 2, 4 og 6 udgjorde de en af de store christianshavnske Grunde, som Kristian IV lod bortskøde i første Omgang. Den var bleven »forfyldt og indhegnet« af en af Datidens største Handelsmænd, Borgmesteren Mikkell Vibe, der fik Skøde paa den 1622 mod den sædvanlige Forpligtelse: »samme Plads og Grund at lade opbygge og sætte med god Købstadbygning og den siden ved Magt og Lige at holde«. Han døde imidlertid 1624

umiddelbart efter en Tur til Christianshavn for at se paa Arbejderne der og har næppe naaet at faa noget bygget af Betydning⁹).

Den tydeligste Forestilling om, hvordan denne anselige Bygning med en Façade paa henved 50 Alen (Afb. 11) oprindelig har set ud, faar man af den Del af dem, Nr. 30, der nu fornylig med stor Pietet er istandsat af Ejeren, Vognmand Mortensen.

HUDE fot.

Afb. 11. Strandgade: Mikkel Vibes Gaard (Nr. 30, 32) Topps (Brydes) Gaard (Nr. 34).

Gaarden er muret af smaa røde og gullige Sten. Prydelige Kridtsten er anvendt i Stikkene over Vinduerne og til vandrette Baand. Kønne Smedejærnsankre liver yderligere op mellem Stokværkene; og er end den store Port senere — 1710 — brudt igennem, og Vinduerne gjort noget større — denne Façade er dog i alt væsentligt den Dag i Dag et godt Eksempel paa den Byggemaade, der var gængs og almindelig i alle grundmurede Bygninger i 17de Aarh.s første Halvdel, da man for Alvor glædede sig over Kontrastvirkningen i Materialet og følte den som et vigtigt kunstnerisk Virkemiddel.

Afb. 12. Mikkel Vibes Gaard (Nr. 30, 32).

HUDE fot.

Denne Façade er ikke fri for Vilkaarlighed. Som det var saa almindeligt i Gotikkens Dage, er der heller ikke her Tale om megen Regelmæssighed og Symmetri. Vinduerne har haft forskellig Stør-

relse, sidder i ulige Afstande fra hinanden og ikke i samme Axe! Den Regelmæssighed, ogsaa i Façadekomposition, der dog havde holdt sit Indtog her med Renaissance (se f. Ex. Hafnias Gaard paa Amager-torv) har i den vibeske Gaard maattet vige for en Blanding af gammel Mode og visse praktiske Hensyn. Hvor nu Porten er, har oprindeligt været en smallere Dør.

Den oprindelige Ordning af det Indre er forlængst forsvunden. Dog er der i Stuen til Højre for Porten levnet en gammel Kaminoverligger, i Sandsten, med Forsiringer og stafferet med Maling og Forgyldning. Den bærer, foruden Aarstallet 1636, den daværende Ejers og hans Hustrus Navnebogstaver J. P. S. og B. S. D. — det ældste kendte rent menneskelige Livstegn fra Christianshavn!

Paa Hjørnebygningen mod St. Annagade, nuværende Nr. 32 (Afb. 12), ser man ikke rent umiddelbart, at den er ligesaa ærværdig som Nabogaarden, og har samme Krav paa at høre med til Byens ældste Aristokrati. Den har tre — ikke to — Stokværk og pudset, ganske regelmæssig, symmetrisk Façade, som de komponeredes i Baroktiden. Men ser man nøjere til, afslører Huset noget af sit virkelige Ansigt, ikke helt saa glat og ulasteligt, men af en djærvere og friskere Type. Først lægger man Mærke til den højttopmurede Gavl mod St. Annagade og Kvisten mod Strandgade, der fra først af har været højere og været en virkelig Kvistgavl. Begge Gavles vandrette Baand synes at vise, at de oprindeligt har haft Trappegavle. Huset har hørt til en i 17de Aarh. yderst almindelig Type, hvortil bl. a. hører Hafnias Gaard og den nu desværre forsvundne Efterslægtens Gaard¹⁰). Den stærkt ornamenterede Indgangsdør i Sandsten (Afb. 13), Jærnankrene over anden Sal og de vandrette Kridtstensbaand gør det yderligere klart, at vi i denne Bygning har et udpræget Renaissanceværk for os, der oprindeligt har staaet rød over det hele, kun oplivet af de hvide Kridtsten i Murbaand og i Stikkene over Vinduerne, som det endnu kan skimtes i Gavlen mod St. Annagade. Det har været af samme temperamentfulde og festlige Slags, som det nuværende Nabo-hus. Huset har fra først af ogsaa kun haft to Stokværk som det, og de samme brede og store Vinduer med rundbuede Stik. Naar alt dette nu er tilsløret, skyldes det en radikal Omdannelse af Husets Indre og af Façaden i 18de Aarh.

De to nu adskilte Huse er ikke blot samtidige. Men de har fra

HUDE fot.

Afb. 13. Sandstens Dør i Mikkel Vibes Gaard (Nr. 32).

først af udgjort een helstøbt Bygning, opført af samme Bygherre over hele Facadegrunden af den store Ejendom¹¹).

Desuden er det et Gavlhus og kan allerede efter sin Type meget vel tilhøre 17de Aarh. Huset er ganske omdannet i 18de Aarh., men endnu viser et Sandstensbaand med nøjagtig samme Profil som den videske Gaards, at Bygningen er fra samme Tid. Den er rimeligvis allerede opført af Christian IV's tro Mand og synderlig gode Ven Sivert Grubbe († 1636). Og et Vidnesbyrd fra 1745, »at det ganske Hus er ziiret med Stenhuggerarbejder«, slaar fast, at der bag den graa Puds skjuler sig en oprindelig rød Renaissancefacade med Detaljer i Sand- eller Kridtsten.

Den monumentale Indkørselsport i Sandsten til Nr. 22, (Afb. 14) der

tilligemed Naboejendommen Nr. 24 i Slutningen af 17de Aarh. tilhørte Cort Adeler, viser ligeledes, at der her fra først af maa have staaet en Renaissancebygning. Portalen, hvis Overdel først er paasat i 18de Aarh., har en tydelig arkitektonisk Opbygning med svære Diamantbøsser i Pilastre og Portbue, og Kasetteværk i Buefelterne. Uden at være noget Mesterværk af Stenhuggerkunst er den et Vidnesbyrd om Datidens Lyst til at markere Indgange paa monumental Vis. Den Bygning, hvortil Portalen har hørt, maa være bleven opført i Christianshavns allerældste Tider. Bygherren har rimeligvis været Christian IV's højtbetroede Mand J e n s S p a r r e († 1632), der havde faaet den store Grund tilskødet 1623. Det var ham, der i Sydsjælland opførte det statelige Sparresholm. At Adelsmænd byggede sig Gaarde i et saa udpræget Købmandskvarter, kan ikke undre. Disse Datidens Storkapitalister tog deres Del af den Chance, Handelsvirksomhed bød, og Kongen havde netop vist stor Iver for at faa sine Adelsmænd til at overtage Grunde i den nye By og bebygge dem.

Karréen mellem Torvegade og St. Annagade er aabenbart den Del af Christianshavn, der først er bleven bebygget paa solid Vis. Her har Opfyldningen været længst fremskreden, og her var der mest Rift om Grunde. Lige paa den anden Side af Torvegade er der imidlertid i Nr. 14 — efter senere Ejere, der har givet den dens nuværende Udseende, d e n r o h d e s k e G a a r d — væsentlige Partier tilbage af en Bygning fra Christianshavns ældste Byggeperiode¹³). (Afb. 9).

Oprindelig var den kun i to Stokværk og havde »Spids« mod begge Gader; den har i Virkeligheden hørt til samme Type som den vildeske Gaard. I 18de Aarh. er de to øverste Etager paabyggede af Vinhandler Mathias Rohde, og ved denne Lejlighed har Bygningen faaet sit nuværende Udseende. De to nederste Stokværk har dog endnu i Hovedsagen bevaret deres oprindelige Karakter, omend nederste Stokværk er bleven stærkt ændret af de store moderne Butiksvinduer, og tilligemed hele Bygningen overmalet i senere Tider. Til at begynde med stod denne statelige Hjørnegaard i røde Mursten, og i alt dette røde gjorde de bøsserede Kridtstenskvadre i Stikkene over Vinduer og Døre og Façadens mange vandrette Kridtstens Baand sig stærkt gældende. Bygningen har i det Ydre ganske svaret til de omtalte christianshavnske Gaarde fra

Christian IV's Tid. Den har været ikke saa lidt anseligere. At den har været en Hjørnebygning har ogsaa gjort sit til, at man har lagt Mærke til den. I al Fald bringer den en saa storstilet Bygning som den nu forsvundne Efterslægtens Gaard, der er opført 1640 af Rentemester Henrik Müller, i Erindring. De to Bygninger har alle de væsentlige Stiltræk tilfælles — lige til den dekorative Benyttelse af Hjørnekvadre¹⁴). Det kunde endda se ud, som om de skyldtes ganske samme Bygmester, i al Fald er de samtidige. Ogsaa den Christianshavnske Gaard maa være bleven til i Midten af 17de Aarhundrede, i den Periode, da den ejedes af de to Christianshavnske Borgmestre Naman Hiort og Jens Sørensen. At Gaarden oprindelig har været Borgmestergaard har blandt andet kunnet medvirke til den Antagelse, at den skulde have været Christianshavns gamle Raadhus, skønt Byen aldrig har haft et saadant.

Denne lille Gruppe Bygninger paa Christianshavn har haft sit eget ensartede og fælles Præg. De tilhører alle den nordiske Renaissance, som den formede sig i Christian IV's Tid her i Danmark, stærkt paa- virket fra Nordtyskland og Nederlandene. De er tydeligt nok i Slægt med de samtidige Slotte og Herregaarde, ikke blot ved Material- behandling og hele Byggemaaden — men navnlig ved det Præg af Festivitas, af det festligt oplivende, der præger — eller har præget disse Bygningers Holdning*).

Men i Type er de naturligvis vidt forskellige fra Datidens Konge- og Adelsboliger. De er Gadebygninger, bestemte til at indbygges i en Husrække. Og de er borgerlige Bygninger, om de end maa regnes til Datidens Patricierhuse.

Paa en Tid, da der paa Christianshavn endnu kun var bygget forholdsvis lidt, og det meste var smaat og tarveligt, for største Delen i Bindingsværk, har disse grundmurede Gaarde ganske behersket Strandgaden med deres farverige Façader og dekorative Gavle. Samtiden var selv meget stolt over, hvad der her var naaet. Med en noget overdreven Begejstring taler Wolf¹⁵) 1654 om, at den herlige Købstad »med mange kostelige Bygninger, grundmurede af Sten op- sættes, og andre meget herlige, høje, zirlige og store Huse af Tømmer

*) Fra Kristian IV's Befæstningsanlæg stammede sikkert ogsaa den nu forlængst ned- brudte Amagerport, senere ofte istandsat og ombygget. Thurah: Den danske Vitruvius I, Pl. VIII.

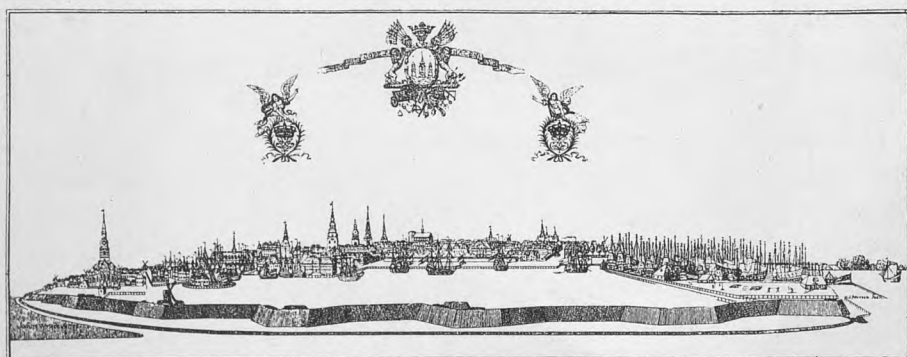
HUDE fot.

Afb. 14. Sandstensportal til (den senere) Cort Adellers Gaard (Strandgade Nr. 22).

med Sten imellem mures og bygges«. Siden har Byens Renaissance-bygninger faaet baade Naboer og Genboer af en højere og drøjere Type, af andre Byggemaader og et helt andet Tilsnit. Men endnu kan de gøre sig gældende i Gadebilledet, og de giver et godt Bidrag til vort Kendskab til Datidens borgerlige Bygningskunst.

Afb. 15. Plan over København 1692.

Afb. 16. København set fra Søsiden 1702. Efter et Broderi paa Rosenborg af Joachim Wriede.

Imidlertid ændredes og udvidedes Byen stadig og antog overfor Omverdenen sin endelige Form. Københavns Belejring havde afsløret Mangler ved Byens Befæstning, og større Arbejder paabegyndtes for

at forbedre Forholdene. Under Ledelse af den ihærdige Niels Rosenkrantz udvidedes og forbedredes ogsaa Christianshavns Volde 1669, og 1685 paabegyndtes den store Befæstningslinie fra Christianshavn i en mægtig Bue mod Toldboden, et for den Tid meget betydeligt Arbejde, der efter en begejstret Samtidigs Udsagn langt overgaar de berømte Diger, opførte af Alexander d. Store for Tyrus, af Prinsen af Parma for Antwerpen og af den franske Konge Ludvig XIII for Rochelle¹⁶). (Afb. 15, 16).

Selve Byomraadet udvidedes efterhaanden mod Søsiden. Brogade dannedes langsomt. Først 1691 kunde den dog helt anlægges. Det Omraade, hvor nu bl. a. Christianskirke ligger, opfyldtes c. 1670 af Feltherren Hans Schack.

Stedse kneb det at faa Folk til at bosætte sig, men navnlig faa dem til at bygge — og bygge ordentligt. Kun under bestandige Trusler og Formaninger fra Kongernes Side fortsættes Byggeriet paa Christianshavn op gennem det 17de Aarh. Skønt Huslejen ikke var saa dyr som i København, var det næppe muligt at holde paa de Folk, der dog eengang havde slaaet sig ned der. 1676 hedder det, »at Borgerskabet formindskes daglig, flytter fra Byen og nedsætter sig i København i Hytter og Vraaer«. Magistraten, fra hvem denne Klage stammer, foreslaar forskellige Fremgangsmaader — som sædvanlig for de Tider — baade Tvangs- og Lökkemidler, for at fremme Byens Vækst og Velstand. Faktisk voksede Befolkningen ogsaa stærkt i de sidste Tiaar af 17de Aarh., omend Størsteparten af Beboerne har været Smaa- haandværkere og Militære — og saa tyske Indvandrere af alle Slags.

Ogsaa sidste Halvdel af 17. Aarh. har da sat stærke Spor i Christianshavns Arkitektur. Mest er der — letforstaaeligt — bleven bygget i Bindingsværk; men da var ganske vist denne Byggemaades Blomstringstid forbi. De knægtbyggede Facader gik mere og mere af Brug og afløstes af nemmere og mere besparende Tømmerkonstruktioner. Der byggedes nu overalt med glatte Vægge, ogsaa ud mod Gaden, selv om en Overgangstype har kunnet paavises¹⁷). For Københavns Vedkommende blev der 27de Febr. 1683 gjort en brat og voldsom Ende paa de knægtbyggede Facader¹⁸). Da paabyder Kristian V, at »skal herefter i nye Huses Bygninger iagttages, at det øverste Loft eller Stok ikke videre udbygges end Grunden ligger.« Den ny Art Bindingsværksbygninger kan æstetisk set langt fra maale sig med ældre Tidens, med de

knægtbyggede Facader. De er adskilligt mere prosaiske. Den Charme og Hygge tidligere Tidens Bindingsværksgader havde faaet ved de mange Bislag og Karnapper, der sprang frem i Gaden, hvor de rigtig-nok ofte var meget generende og til stor Hinder for Færdselen, var det ogsaa uigenkaldelig forbi med i Hovedstaden. Forordningen af 1683 siger udtrykkelig herom: »Saasom de Karnapper og Udvinduer til Gaden ogsaa vanhælde Husenes Sirlighed og er Naboerne ofte til Præjuditz, saa maa ingen herefter tilstede nogen af Delene at lade bygge eller indsætte.«

Det er da ikke saa mærkeligt, at Christianshavn ikke kan opvise nogen Bindingsværksbygning af større Interesse fra og med 17de Aarh.'s sidste Halvdel¹⁹). Men stadig blev Bindingsværk meget brugt, og i mangfoldige Bygninger var kun Facade- og Gavlzure af Grundmur.

I det 17. Aarh.'s sidste Aartier rejste der sig hist og her ogsaa i Christianshavns Gader anselige, grundmurede Bygninger, der nok kan staa Maal med de tidligere og paa deres Vis er ligesaa interessante. Men de er i en anden Stil og er Udtryk for en anden Bygningskultur.

Som sædvanlig er det den fornemme Strandgade, der fører an. Her laa den tidligere sparriske Gaard, nu Nr. 22 og 24, der c. 1668 kom i Admiral Cort Adellers Besiddelse og hvis Forhus blev totalt ombygget af ham. Hvorledes den kom til at se ud, faar man nu kun Indtryk af fra Gaardsiden, hvor det endnu tydeligt ses, at de to Ejenomme engang har hørt sammen. Kun de to nederste Stokværk, tiligemed Kælderen, stammer fra Cort Adellers gamle Gaard. Øverste Etage er paabygget i 18de Aarh. af gule Sten, samtidig med Forandringen af Facaderne mod Strandgaden²¹).

Cort Adellers Gaard opført c. 1670 — i to Stokværk med Kælder og to brede Kviste, hver over 4 Fag (Kvistgavle som paa den vibeske Gaard?), prydede med Stenhuggerarbejde — stod muret i røde Sten. Anlægget var i sig selv stort og stateligt, ganske symmetrisk, og bestod af fire Fløje omkring en rummelig Gaard; Sidelængerne var dog i Bindingsværk. Det var en mærkelig, men meget betegnende Blanding af Palæ og Købmandsgaard. Bygherren var, som saa mange af sine adelige Standsfæller, ogsaa Handelsmand i stor Stil.

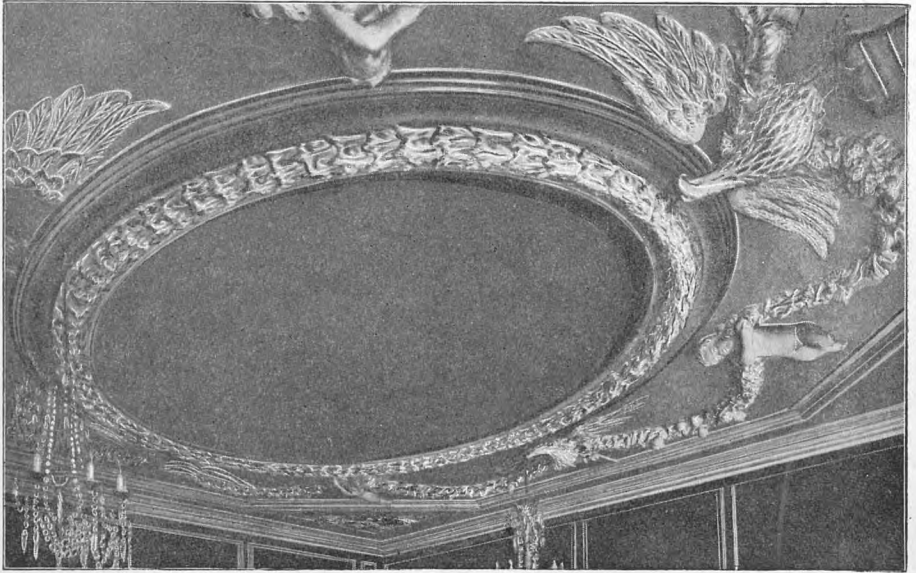
Over Kælderen, der allerede er paafaldende høj, bygger de to ligeledes ret høje Stokværk sig op. De gamle Vinduer, der nu kun ses mod Gaardsiden, er store, med lige Stik. De har været ganske regelmæssig

Afb. 17. Gaardparti fra Strandgade Nr. 6 (Abraham Lehns Gaard).

HUDE fot.

fordelte og siddet nøjagtig lige over hinanden. Axerne har her været nøje overholdt. En lignende Regelmæssighed maa ogsaa have præget den halvhundred Al. lange Facade mod Strandgade. Baade i Plan og Opbygning har der over denne Bygning været noget langt mere skematisk og beregnet end i de ældre christianshavnske Byg-

Afb. 18 og 19. Stuklofter i Abraham Lehns Gaard, Strandgade 6.

HUDE fot.

ninger. Cort Adellers Gaard har været, hvad Samtiden netop nu begyndte at forlange af en Bygning — »sirlig« og »i Proportion«. Admiralen har villet have det højt til Loftet i sine Stuer; han har villet

have meget og rigeligt Lys. Der var med disse nye Krav givet et Grundlag for en anden Art af Bygninger end de ellers almindelige. Dette er altsaa noget Nyt, der paa Christianshavn møder os for første Gang fuldt udviklet i Cort Adeliers Gaard. Det er det samme, der i disse Aar faar saa monumentalt Udtryk i et Værk som Gyldenløves Palæ, nu Charlottenborg.

Det nye giver sig her til Kende i en mere regelmæssig

Afb. 20. Artillerikasernen Strandgade Nr. 44. Hjørnehuset mod Baadsmændsstræde
Joachim Irgens Gaard, Nr. 46, Andreas Bjørns Gaard.

HUDE fot.

Plan- og Facadekomposition og samtidig ogsaa i en højere og mere moderne Boligkultur.

Hvad der har gjort sig saa stærkt gældende i Cort Adeliers Gaard, da den stod i sin oprindelige Skikkelse, er Udslag af **Barokken**. Med den rykker først en renere italiensk Smag og en allerede af de store italienske Renæssancearkitekter udviklet mere moderne Bygningskultur ind i Landet — omend hele den nye Retning, som i sin Tid Renæssancen, nærmest kom til os over Holland og stadig i stærkt til-læmpet Form.

En mærkelig Overgang mellem gammelt og nyt møder os i Hjørnebygningen mod Baadsmandsstræde, nu en Del af Artillerikasernen. Denne Vinkelbygning var den kendte Handelsmand og Godsejer *J o a c h i m I r g e n s G a a r d*, bygget af ham c. 1664²²) (Afb. 20). Baaden og Cort Adellers Gaard regnedes af Samtiden til de mest imponerende paa Christianshavn; Joachim Irgens residerede her og førte stort Hus. Nu er hans gamle Gaard helt overkalket, men bag Kalkpudsen skimter man de røde Mursten, hvide Kridtstens Baand og Kridtstenskvadrene i de halvrunde Buestik over Vinduerne. Mod Strandgade knejsede en blytækt Kvistgavl. Denne Bygning har forsaavidt ganske været i Slægt med de christianshavnske Gaarde fra Christian IV's Tid. Men Vinduerne selv er af moderne Form og palæagtig korrekt fordelte som i Cort Adellers Gaard. — En af Byens ældste Barokbygninger er i de senere Aar bleven ombygget til det ukendelige. Det er *S t r a n d g a d e N r. 38*, opført 1688²³)

Til Christianshavns ypperste Patriciergaarde fra denne Periode hører Strandgade Nr. 6, *A b r a h a m L e h n d. Æ l d r e s G a a r d*, opført eller ombygget 1703. Det var en anselig grundmuret Gaard med Kælder, 9 store regelmæssige Fag i to høje Stokværk og med en Trefags Kvist. I sidste Aarh. er Huset bleven forhøjet og Facaden ganske forandret. Ingen tænker sig nu, at der i den store Sal i Stueetagen er bevaret et ganske enestaaende Interiør fra Frederik IV's Dage med Brystpanel og pompøse bibelske og allegoriske Malerier, udspændt mellem Panel og Loft. I Loftet sidder et stort mythologisk Maleri indrammet af Stukkaturarbejde, endnu i den tunge, fyldige Stil, der hører Barokken til; der er det svære Rammeværk og de fede Profiler, mens Ørne og muntre Genier tumler med prægtige Guirlander (Afb. 18). Ogsaa i de andre Stuer i samme Stokværk er gamle Loftsdekorationer helt eller delvis bevarede (Afb. 19); men her har de den mere sammensatte Linievirkning og den lettere Motivbehandling, der varsler om kommende Ændringer i den dekorative Stil.

I denne Gaard var det, Peder Tordenskjold boede sammen med sin Tjener Kold 1719—20 hos den unge Abraham Lehn. Her fejrede han sine berømte Fester, hvor det gik lystigt til, saa der stod Ry af dem over det hele Christianshavn.

I Slutningen af 17de Aarh. var Terrainet foran Strandgade bleven mere og mere opfyldt og hist og her rejste sig anselige Bygninger. Fra

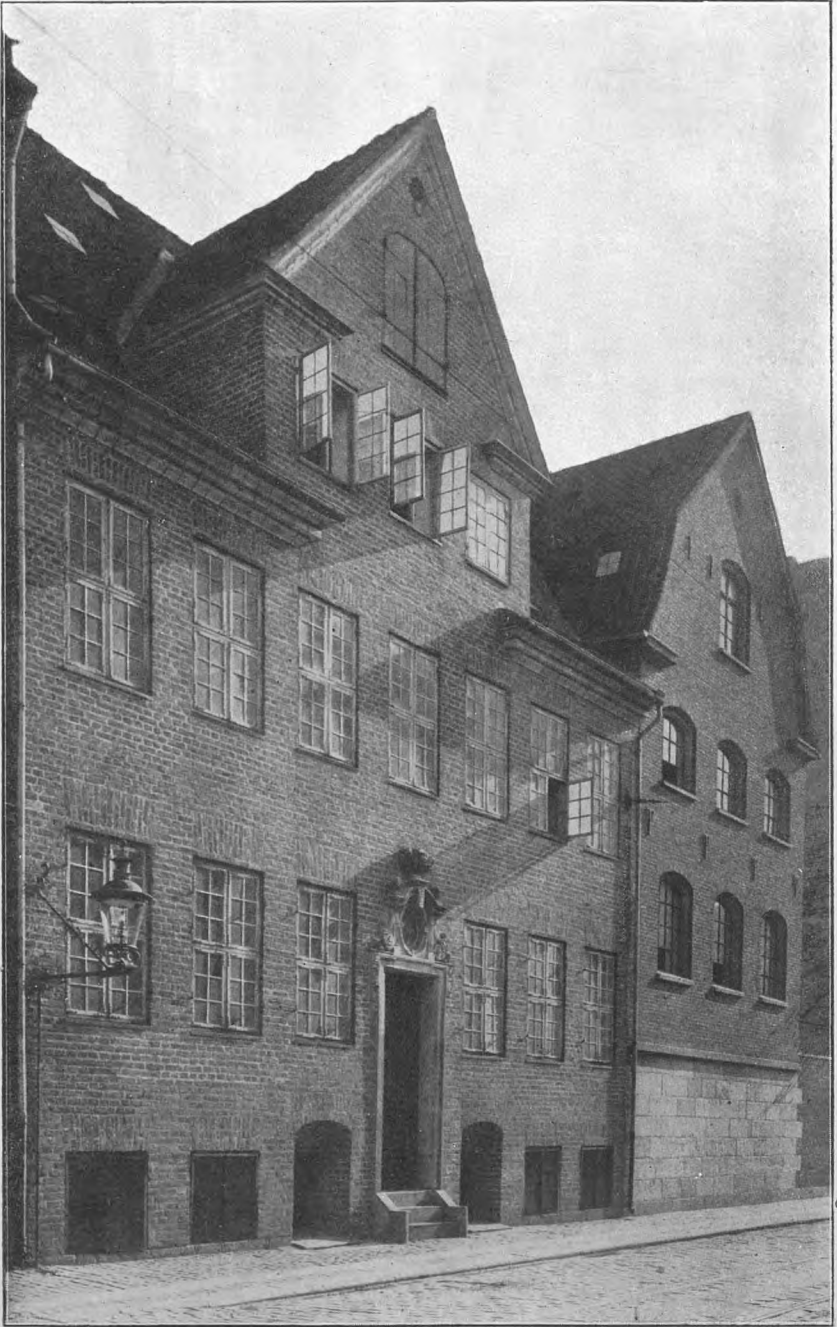

Afb. 21. Udsigt mod Brogade. Det yderste Hus nylig nedrevet; bag det Reimer Wildes Gaard

Afb. 22. Brogade Nr. 3. Reimer Wildes Gaard.

HUDE fot.

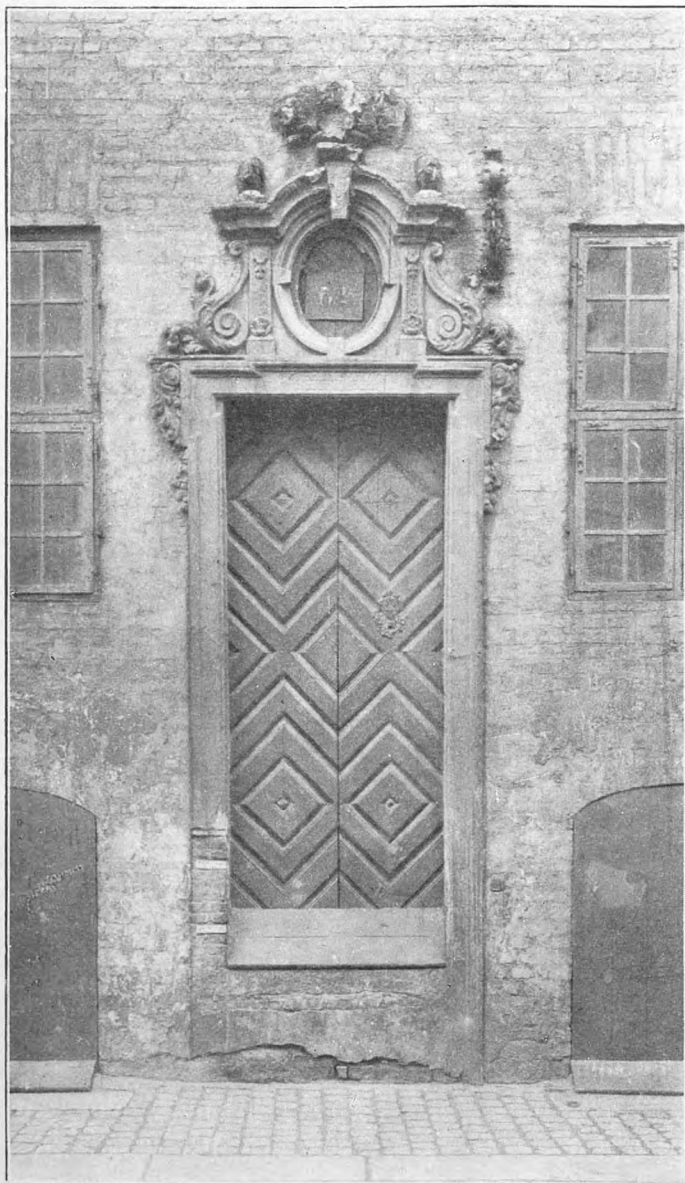
Afb. 23. Joachim Lentz Gaard, Dronningensgade 64.

HUDE fot.

Slutningen af Aarhundredet staar endnu — i dette i moderne Tid saa stærkt ombyggede Kvarter — Brogade Nr. 3, Brygger og Stadskaptajn Reimer Wildes Gaard, opført 1688²⁴) (Afb. 22). Kun Facaden er grundmuret og har til at begynde med staaet med Stenenes naturlige Farve. Den har — endnu følgende gammel Tradition — smukt smedede Jærnankre i Facaden. Dette Hus har noget af samme Betænksomhed og Regelmæssighed over sig som Cort Adellers og Joachim Irgens Gaarde. Men det er højere og har sin Trefags Kvist i Behold. Denne Kvist afbryder efter Tidens Skik Hovedgesimsen, og bliver Husets naturlige, selvvoksede Afslutning opadtil. Den er af en helt anden Karakter end Kvistgavlen paa Mikkel Vibes Gaard og sikkert nærmest af hollandsk Afstamning. I alt Fald er den saa typisk for Bygningen, at den gør denne selv til en Type: Huset med Gavlkvist. Reimer Wildes Gaard er sikkert nu paa Christianshavn den ældste helt bevarede Repræsentant for denne Type. Den giver samtidig som Helhed, med Side- og Bagbygning i Bindingsværk, et udmærket Indtryk af en christianshavnsk Havnegaard fra Christian V's Tid. Selve Typen er velkendt fra alle ældre Kvarterer i København og er den almindelig foretrukne op gennem 18de Aarh. og ind i 19de — ikke mindst paa Christianshavn. Huset med Gavlkvist repræsenterer det store Borgerhus — enkelt og ligetil, men altid værdigt i Kraft af sin Type. Thi det har baade Størrelsen, rolige Forhold og en overskuelig Silhuet. I denne har vor Bygningskunst skabt det, efter vore Forhold tillæmpede, klassiske, danske Købstadhus, tilstrækkelig praktisk, jævnt og letfatteligt til at kunne blive forbilledligt. Dette har ogsaa vor egen Tid forstaaet, og denne Hustype ligger til Grund for mangen god Nybygning baade i København og i Provinsbyerne.

En af de smukkeste og reneste Repræsentanter for Typen, og med alle Typens bedste Egenskaber, har Christianshavn i Joachim Lentz's Gaard i Dronningensgade Nr. 64, der fornylig med største Pietet er istandsat af Ejerinden, Etatsraadinde Th. Olsen, og er bleven noget af en Seværdighed (Afb. 23). Bygningen er opført i Begyndelsen af 18de Aarh. og har alle Barokkens Stilmærker tilfælles med de allerede omtalte Bygninger af denne Retning, men i forstærket Form. Symmetrien i Facadekompositionen er tydeligere fremhævet, fordi Dør og Kvist her er anbragt nøjagtig i Midteraxen. Der er fuldkommen Ro og Balance i denne Facade. Barokkens Maade: at arbejde med Virk-

HUDE fot.

Afb. 24. Sandstensdør i Joachim Lentzs Gaard. Før Istandsættelsen.

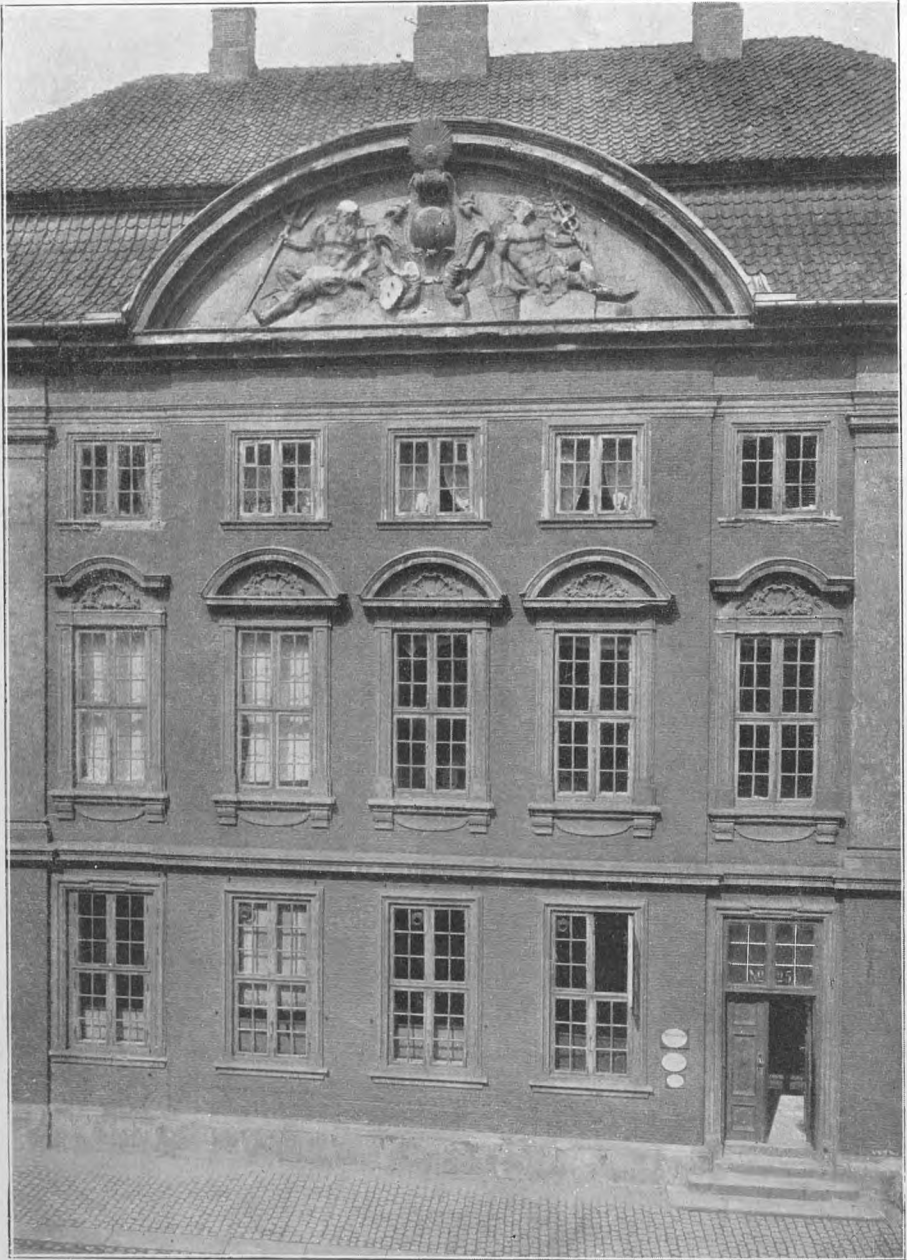
ninger af Lys og Skygge — noget, der selvsagt kun vanskeligt kan gøre sig fuldt gældende i beskedne borgerlige Huse — er alligevel fulgt ogsaa her ved Hjælp af stærke Fremspring af visse Enkeltheder: de svære Kridtstensgesimser og en baade pompøs og sirlig Afdækning af

Afb. 25. Asiatisk Kompagnis Bygninger i Strandgade. Før Opførelsen af Nabobygningen 1913.

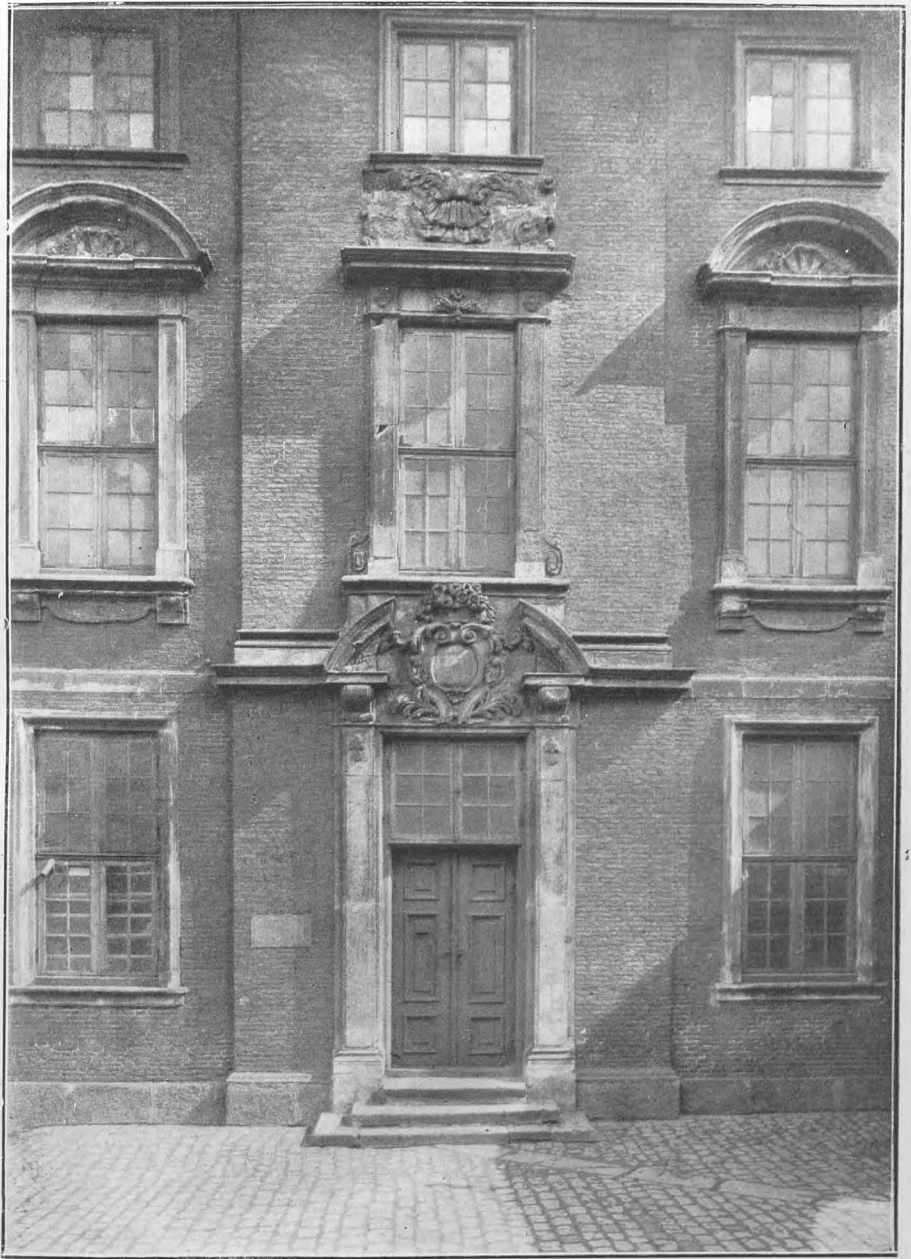

Afb. 26. Asiatisk Kompagnis Bygninger set fra Havnen. Før Opførelsen af Nabobygningen i Strandgade 1913.

Afb. 27. Midterparti af asiatick Kompagnis Palæ.

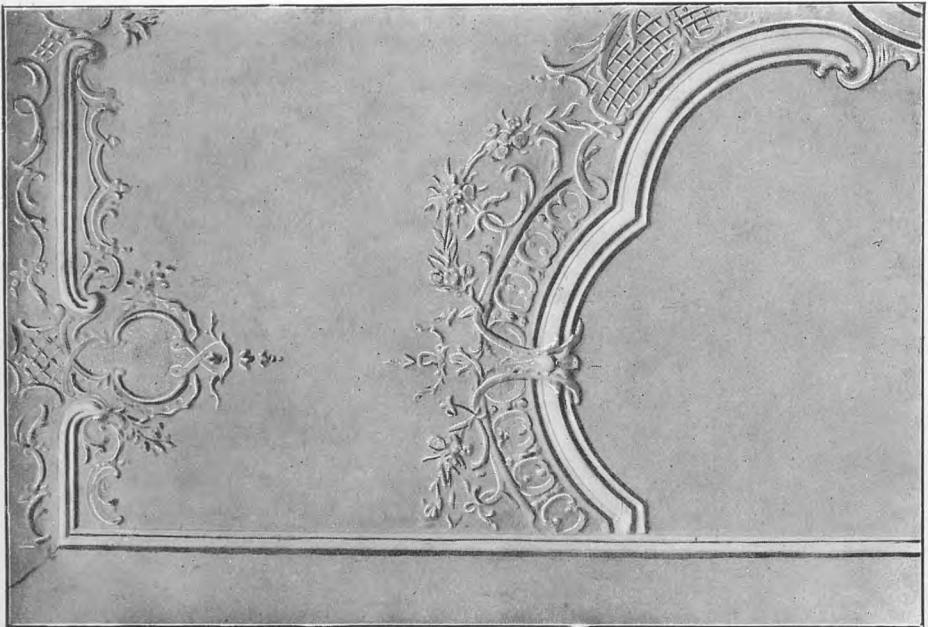
HUDE fot.

Afb. 28. Gavlparti fra Asiatisk Kompagnis Palæ.

HUDE fot.

den skønne Sandstensdør. Denne Dør er et helt lille Mesterværk af barok Stenhuggerkunst (Afb. 24)²⁵). Ogsaa Lentz's Gaard staar efter gammel Overlevering i sine naturlige Materialer, og meget i dens kraftige Virkning beror paa Kontrasten mellem de røde, mørke Murstensflader og det lysere Stenmateriale i Gesimser og Dør. I dette farvefrødige er der gammel Arv fra nordisk Byggemaade og Arkitekturfølelse.

Afb. 29. Stukloft i Asiatisk Kompagnis Palæ.

HUDE fot.

Til den ældre Barokarkitektur hører ogsaa Christianshavns mest monumentale profane Bygningsværk: Asiatic Kompagnis Palæ²⁶) i Strandgade, opført 1738. Senere, 1781, byggedes dets Pakhus, i det Ydre som en Kopi af Palæet (Afb. 25—28).

I denne Pragtbygning, opført af et rigt Handelselskab, udfolder Barokken virtuosmæssigt alle de velberegnedes Virkemidler, den paa det Stadium raadede over her til Lands. Palæet har endnu Stilartens stærke Temperament i Behold, smukt holdt i Ave af en sikker Kulturskoledede Opdragelse. Nylig istandsat af Ejeren, De forenede Oplagspladser, er Palæet berøvet det Præg af Forfald, der saa længe har

skæmmet det, og dette maa i høj Grad paaskønnes. Staar det end i Øjeblikket, i sin nyrestaurerede Friskhed, vel haardt i Gadebilledet, er dette noget, der fortager sig med Tiden. Ved at gennemføre Istand-sættelsen ogsaa for de andre Facaders Vedkommende og tage Pakhuset med vilde Ejeren gøre sig endnu mere fortjent af de mange, der holder af disse herlige gamle Bygninger.

Palæet ligger — eller rettere sagt laa frit. Det er noget, man altid skønner paa i en ellers sammenbygget Husrække, hvor Arkitekturen ofte kun er F a c a d e r og hvor det kun af og til bliver tydeligt at det dog ogsaa her drejer sig om virkelige Huse! Palæet gjorde sig anseligt gældende som det store anselige Hus det er, og man nød den sikre Maade, hvorpaa det var placeret mellem den lave Bygning til Venstre og Portmuren til Højre. Men alt dette er nu stærkt forandret. Ogsaa Palæet er bleven indbygget i Husrækken. Og det har ikke været en Forandring til det bedre. Kunde dette nu engang ikke undgaas, vilde man unægtelig ønske, at det stilfulde Naboskab havde kunnet inspirere til et Stykke Arkitektur, der stod noget bedre til det gamle Palæ, uden at det nye derfor behøvede at opgive noget af sin moderne Selvstændighed. Hvilken smuk Opgave for vore Arkitekter i dette og mangfoldige lignende, daglig forekommende Tilfælde — at skabe godt Nyt uden at krænke det historisk Givne.

Kommer man fra St. Annagade eller fra Wilders Plads, nyder man dog stadig Beliggenheden. Dybe Huse, som Barokken ynder dem, giver altid Soliditet og Drøjde. Og naar Palæet, som her, til med har en betydelig Højde, virker det endnu stærkere, alene i Kraft af sin Masse. Mansardtaget, der lukker tæt over Huset som et Laag, giver det samtidig faste og sikre Omrids. Det lave øverste Stokværk bryder Ensformigheden. Forskellige Stokværkshøjder, der naturligvis skyldes praktiske Aarsager, giver Façaden en rytmisk Bevægelse opad, der hører nøje med til Barokkens Virkemidler. Det pompøse, der i sig selv er over denne Bygning, forklares og fortolkes gennem det, efter vore Forhold, glimrende dekorative Apparat, der er bragt i Anvendelse, særlig i Façaden mod Strandgade. Den har lagt fuldt Beslag paa Barokkens Kompositionsævne, naar den arbejder i den store Stil. Vandret er Façaden delt af et Gesimsbaand over Stueetagen og af den svære Hovedgesims. Hovedleddelingen er dog den lodrette, kraftig fremhævet ved et Fem-

fags Midterfremspring, flankeret af toskanske Pilastre. Midterpartiet udtrykker sig i det hele taget her meget veltalende. Indenfor Hovedfremspringet er igen tre Fag trukne frem, afsluttet af en halvrund Fronton med et ærefrygtindgydende Reliefbillede af Neptun og Hermes som Selskabets særlige og huldrige Patroner. Til al denne Kraftudfoldelse om Midteraxen svarer ogsaa, at Hovedfremspringets Vinduer

Afb. 30. Asiatisk Kompagnis store Pakhus, opført af N. Eigtved. Hude fot.

og Døre har Sandstensindfatninger. Smukkeste og rigeste er igen Hovedstokværkets Vinduer. Bag dem aner man straks Palæets Repræsentationsrum. At de to — ret beskedne — Døre imod almindelig Sædvane er anbragt til Siden for Midteraksen, virker spredende og fordelende i den ellers saa stærkt koncentrerede Façadekomposition. Sidepartierne træder beskedent tilbage, og kun i de toskanske Hjørnepilastre er der som en Efterklang af den pompøse og festlige Tone, der er anslaaet saa kraftigt i Midterpartiet. — Palæets Endegavle har en tilsvarende Opbygning, men nok saa personlig og original, med en næsten voldsom Understregning af Midteraksen; Dør og Vinduer er her sammenkoblede i en ualmindelig dristig og fantasifuld Komposition.

— I det Indre er endnu oprindelige Stuklofter bevarede (Afb. 29), i Stil godt paa Vej fra de tunge Barokformer til Rococoens Elegance*).

Mesteren for dette Værk er rimeligvis Fillip de Lange († 1766)²⁷). Til det nordisk-nederlandske i Kontrastvirkningen af Materialet har han føjet Træk af samtidig tysk Arkitektur, som den herhjemme repræsenteredes af Arkitekterne L. Thurah og N. Eigtved: Vandret Leddeling ved Gesims over Stueetagen, og den ubrudte Hovedgesims trukket hen over hele Façaden. Samtidig en endnu stærkere Fremhævelse af det lodrette gennem Murfremspring. Endelig en lav Fronton over Midterfremspringet. Ogsaa den rige dekorative Udsmykning af Døre og Vinduer skyldes nærmest tysk Paa-virkning.

Da langt senere — 1781 — Pakhuset ud mod Strandgade opførtes, fik Barokken Lejlighed til at vise, hvordan den tog paa et Arkitektur anlæg, omfattende flere Bygninger, i Lighed med, hvad N. Eigtved allerede i Midten af Aarhundredet havde vist ved Placeringen af Christianskirken og de to smaa henrivende Pavillonbygninger. Naar Anlægget her kom til at virke noget spinkelt, skyldes det Misforholdet mellem den store Kirke og de altfor smaa Pavilloner²⁸).

Som Symmetrien er grundlæggende for den enkelte ideelle Barokbygning, er den det ogsaa for Fordelingen af flere Bygninger indenfor samme Kompleks. Derfor betænkte man sig end ikke paa at gøre Vold paa Naturen og forme et gement Pakhus ganske som et fornemt Handelspalæ. Ved at lægge Porten i den lave Forbindelsesmur mellem dem understregede man en perspektivisk Længdeakse, der uvilkaarlig placerer de to Bygninger i et monumentalt og ligevægtigt indbyrdes Forhold. Og det er ganske i Barokkens Aand — selvom det vel nok i og for sig skyldes en Tilfældighed —, at denne Længdeakse igen fortsættes i St. Annagade, hvorfra man derfor bedst nyder dette lille raffinerede Arkitektur anlæg.

*) Christianshavns dengang største profane Arkitekturværk, det nu forsvundne Tugthus paa Torvet, opført 1739—41, hørte ligeledes til den ældre Barokretning. Thurah: Den danske Vitruvius II. Mere udpræget i tysk Barokretning var det nylig nedrevne Sukker raffineri ud mod Havnen ved Torvegade, opført omtrent samtidig. Thurah: Hafnia hodierna T. LI.

Imidlertid havde N. Eigtved c. 1750 for Kompagniet opført det store Pakhus langs Havnebassinets Nordside af Kridtsten fra Stevns — en mægtig Bygning paa 23 Fag, fire Stokværk høj og med en Række af Hejsekviste (Afb. 30). Dette Pakhus hører faktisk ogsaa til Christianshavns mest monumentale Bygninger, og knyttet til et af vore store Arkitektnavne har det sin egen Interesse. Nederste Stokværk med de høje Indkørselsporte er holdt i en sværere Stil med

Afb. 31. Stukloft i Strandgade 46.

HUDE fot.

Rustikapilastre. Over den vandrette Gesims løfter sig de øvre Stokværk med en lettere Pilasterordning. Ogsaa her er Kompositionen af Façaden ganske symmetrisk. Men maaske paa Grund af Façadens uhyre Længde har Arkitekten slet ikke indladt sig paa at pointere, hvor Midten er. Den egentlige Leddeling af Façaden bestemmes, meget naturligt forøvrigt, af Kvistene. De Fag, hvortil Hejsekvistene hører, tillige med de store Dørluger, bliver da 7 rythmisk fordelte Hovedfag.

Pakhuset staar enstonet, graat i graat. Deri udfolder Barokken en ny Side af sit Væsen — en Side, der i alleregentligste Forstand hører den til i dens modneste Form, men som først paa et

ret sent Stadium fik Borgerret i Danmark. Efter Barokkens Opfattelse skal en Bygning helst virke som en Enhed i Materiale og Farve. Den uforstyrrede Form- og Linievirkning er noget af det vigtigste ved en Bygning; den betinger nemlig Helheden, og det er den, det først og fremmest kommer an paa. Denne Art Helhed opnaaede man bl. a. ved kun at bruge eet Materiale, ved at overstryge Façaderne med Limfarve eller ved at pudse dem, saa Bygningerne kommer til at staa

Afb. 32. Acciseboden indenfor Volden.

HUDE fot.

som meddellere i eet og samme Stof. Den rige, alsidige Virkning af Materialet — den koloristiske — gik naturligvis tabt derved og erstattedes af en vis kølig Abstrakthed. Bygningerne paa Christiansborg Slots Ridebane, Amalienborg og Bredgadepalæerne er Udtryk for denne Smag. Med Murstensarkitekturen er det i det store og Hele forbi!

Men endnu een Ting er ny ved Eigtveds Pakhus. Pilastrene er ikke — som endnu paa Asiatisk Kompagnis Bygninger — en fuldt gennemarbejdet Søjleorden med Base, Kapitæl og Arkitrav. De er blevne flade og tynde Rammepilastre, der ganske vist i deres bredere Hoved bevarer en Mindelse om en tidligere mere fuldkommen Til-

værelse. Men hvor dette nye Pilastermotiv benyttes, ændrer det unægtelig i høj Grad en Bygnings Udseende.

Eigtved's Pakhus er da ogsaa med til paa Christianshavn at indføre en ændret Smag, omend Sukkerraffinaderiet og den endnu staaende henrivende lille Accisebod med det morsomme ludende Tag (Afb. 32) noget tidligere havde vist Christianshavnerne, i hvilken Retning Udviklingen gik. Fra Midten af Aarhundredet har alle Bygningerne her en anden Stilretnings Mærke. Da opføres i Christianshavns

Afb. 33. Søkvæsthuset i Overgaden o. Vandet.

HUDE fot.

Gader en Række statelige Bygninger, mere elegante end pompøse, mere reserverede end djærve.

Den nye Stilretning indenfor Barokken, der fra nu af kommer til Orde, og er den herskende til op imod Aarhundredets Slutning, havde særlig udviklet sig i Frankrig under Ludvig 15des Regeringstid. Derfra havde den bredt sig over store Dele af Nordeuropa og gaar under Navn af R o c c o c c o. Til os kom den, tilligemed den modne Barok, nærmest over Tyskland (Sachsen).

Karakteristisk for denne Stilretning er først og fremmest dens Op-løsning af Arkitekturdelen, særlig Pilastrenes Omdannelse til en Slags

Rammeværk i stor Stil. Undertiden sløjfes Pilasterinddelingen helt, særlig ved større Bygninger, saa deres Ydre helt eller delvis staar med glatte, pudsede Murflader. Havde den egentlige Barok arbejdet med svære Detaljer, og foretrukket Facader med største Virkning af Lys og Skygge, indretter Rococcoen sig med diskrete og næsten flade Facader. Skønt de christianshavnske Bygninger fra denne Tid — med en enkelt

Undtagelse (Huset Nr. 30 i Torvegade) — udvendig staar ganske blottede for Rococcoens viltre og forfløjne Ornamenter, er der mangen Stue og Sal i de gamle Gaarde, hvor Rococcoens Ornamentik endnu lever i bedste Velgaaende paa Lofter og Vægge (Afb. 31).

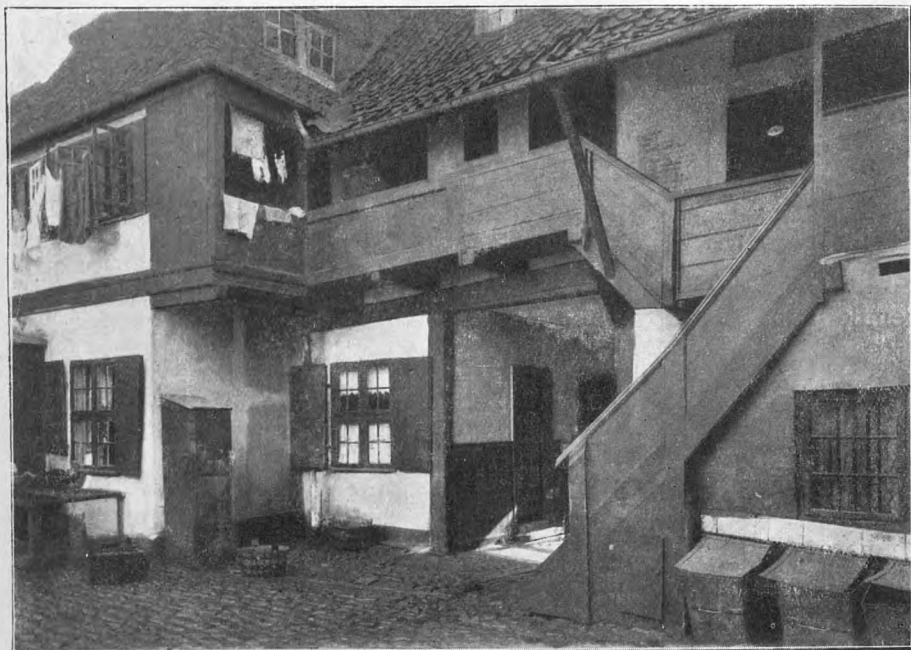
En monumental Bygning i denne tammere Barokstil er det gamle paa l. H. E. Bernstorffs Initiativ oprettede Opfostringshus i

Overgade o. Vandet, fra 1775 Søkvæsthus, nu Underofficersskole for Marinen, og opført 1754—55 af J. C. Conradi († 1789)²⁹⁾. Den ligger frit og ualmindelig heldigt ved Kanalen, saa man har udmærket Overblik over hele den svære Bygning med den lange taktfaste Facade og hele den sikre Silhuet (Afb. 33). Arkitekten har — for at faa Hold paa den mægtige Facade, fremhævet Midten med en frontonprydet Midterrisalet, og betonet Afslutningerne til Siderne med svagere pointerede Endefremspring, oprindelig ligeledes prydede med halvrunde Frontoner³⁰⁾.

Afb. 34. Christianskirken set fra Havnen.

Med Midten af Aarhundredet begynder en livlig Byggeperiode. Staten indledede den med Tugthuset og Opfostringshuset og satte foreløbig Kronen paa Værket med Eigtveds Christianskirke 1755—59, som senere af Anthon fuldendtes med det skønne Spir (Afb. 34). Men Børgerskabet fulgte godt med. I adskillige Tilfælde, særlig i Sidegaderne, byggede man endnu delvis i Bindingsværk og paa gammeltdags Maner efter Korridorsystemet i dettes mest primitive Form,

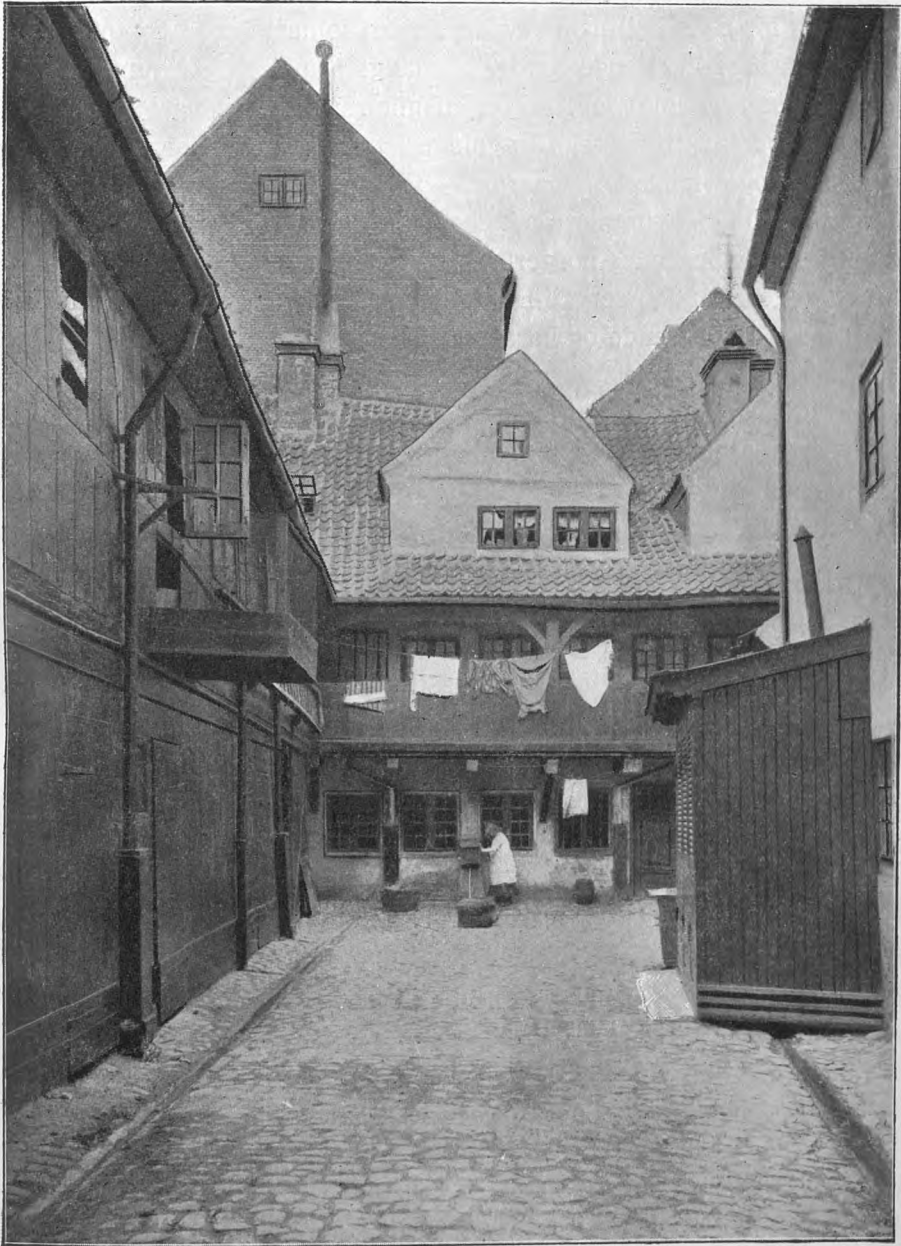
Afb. 35. Gaardparti fra Amagergade Nr. 11.

RIISE fot.

med Svalegange mod Gaarden. Som det endnu ses i Amagergade Nr. 11 og St. Torvegade Nr. 27 (Afb. 35, 36).

Men det er de grundmurede Huse, der fra nu af mere og mere bestemmer Byens Fysiognomi. Christianshavn bliver nu overvejende en Stenby!

Efter Byggevirkomheden at dømme har Tiderne været opadgaende fra Aarhundredets Midte og kulmineret i den florissante Handelsperiode i Aarhundredets sidste Tiaar. At særlig Christianshavn nød godt af Negotiens Flor og »mærkelig forøgedes i sin udvortes Anseelse«, kan ikke undre. Netop her var efterhaanden samlet flere af

Afb. 36. Gaardparti fra St. Torvegade Nr. 27.

RIISE fot.

Tidens største merkantile og industrielle Virksomheder. Og det er kun symbolsk for Byen, at mange af dens mest iøjnefaldende Bygninger er Pakhusene, der knejsende breder sig langs Kanaler og Havne og med deres Kviste og høje Gavle tit er af glimrende Virkning i Bybilledet.

Naar bortses fra enkelte Bygninger som Heerings Gaard, Stanleys, Behagens og Steinfass's Gaarde — Borgerhuse, »der i Rumlighed, Pragt og Højde overgaar de københavnske«³¹⁾ er det dog gennemgaaende mere beskedne borgerlige Bygninger, der prægede Christianshavn op igennem den senere Del af det 18de Aarh., men mange af dem er i deres Art tiltalende og karakteristiske for Tiden.

Lægger man nøje Mærke til de christianshavnske Borgerhuse og -Gaarde fra 18de Aarh., vil man ikke være længe om at opdage, at de efter deres Grundplan og Opbygning tilhører forskellige Grundtyper. Man vil ogsaa uden for stor Vanskelighed se, at der op gennem Aarhundredet har fundet Ændringer og Udvikling Sted i deres Smag og Stil. Men de har alligevel tydelige fælles Træk. Hører de ikke til samme Kuld, tilhører de i al Fald samme Slægt. De er samme Aarhundredes Børn, lidt fornemme og kølige af Væsen, men med de ulasteligste Manerer. I Modsætning til, hvad der ellers er almindeligt i 18de Aarh., staar flere af disse Borgerhuse ganske vist i røde Mursten. Overalt føler man dog, at der ligger en fælles, vel indarbejdet Tradition bag dem alle. Derfor er de langt fra ens. Hver af disse christianshavnske Gaarde og Huse har sit, sine egne Træk, sin egen Maade at føre sig paa, sin egen Personlighed. Aarhundredets vekslende Smag og Stil og Bygherrens økonomiske Evne har formet de enkelte forskelligt. Har man først faaet Blik for Forskelligheden, for Rigdommen af Nuancer i den arkitektoniske Væremaaede, bliver disse Borgerhuse anderledes levende og personlige for En.

Bedst følger man Udviklingen i de mest fremragende af Datidens Patricierhuse, der staar som typiske for, hvad man paa et givet Tidspunkt forlangte af et fornemt Borgerhus. Ogsaa i denne Periode bygges der stort og stateligt i Strandgade. Men de mest karakteristiske Bygninger skal dog søges andetsteds. Nu er det navnlig Gaderne langs Kanalen, der favoriseres med mange og ofte betydelige Nybygninger. Her staar endnu Hus ved Hus, som det 18de Aarh. har efterladt dem.

Det 18de Aarh.'s borgerlige Arkitektur paa Christianshavn har endelig en ganske særlig Interesse. Medens der næppe mere lader sig paavise et nogenlunde velbevaret Interiør i Byens Huse og Gaarde fra 17de Aarh. — ja vel næppe nogen helt oprindelig Planordning, staar i en Række christianshavnske Huse endnu Stuer og Sale helt eller delvis i det 18de Aarh.s sirlige og repræsentative Skrud. Fordelingen af Værelser og Sale om mer eller mindre monumentale Trappeanlæg er endnu i mangt et Patricierhus fra den Tid uforandret den gamle. I en hel Del Bygninger fra 17de Aarh., som Cort Adellers Gaard og Sivert Grubbes Gaard, har det 18de Aarh.'s Mennesker desuden pyntet op med Stukdekorationer paa Lofter og med Panelværk i deres egen Tids Smag og efter dens Behov.

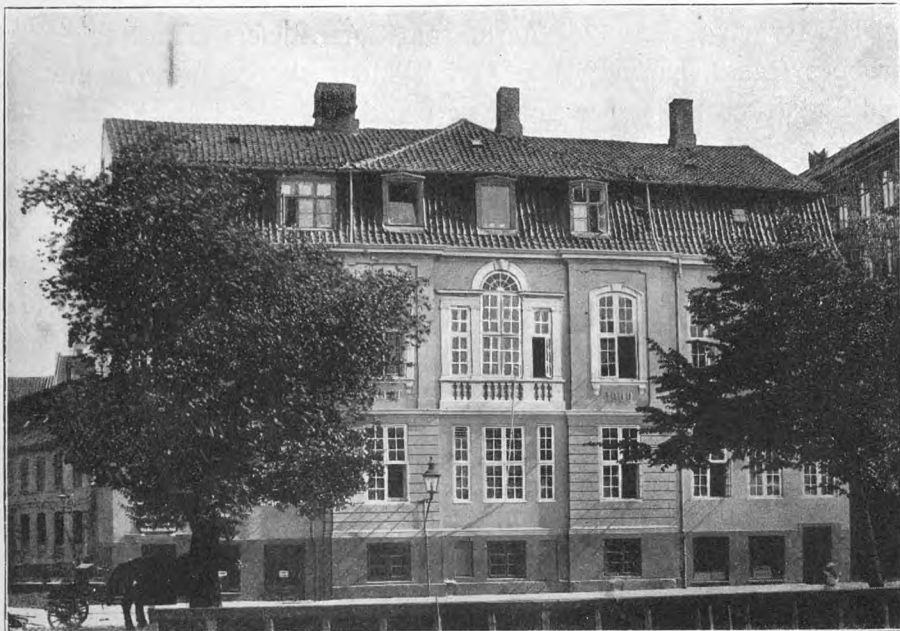
Planerne er gennemgaaende højst reelle, omend noget skematiske og konstruerede. Samtiden vilde kalde dem »regulære«. Stuerne er behagelig dybe og vender til Gaden eller mod Gaarden. Aristokratiet blandt Stuerne er de 3 eller flere Fags Sale; de ligger oftest i andet Stokværk. Bekvemme, i store Huse helt pompøse, Trappegange fører fra Stokværk til Stokværk. Vinduerne er mange og store. Den mere tilfældige — omend ofte praktiske Planordning, som den brugtes i ældre Aarhundreder og kendes andetsteds fra, er det ude med. Ligesaa med de, unægtelig uheldige, udvendige Trappegange. Korridorsystemet, som det i Borgerhusene gav sig Udslag i Svalegange mod Gaarden, er bannlyst fra alle fornemme Huse.

Det 18de Aarh. fortsætter altsaa ganske i det Spor, man med Barokken var slaaet ind paa allerede i 17de Aarh.'s Slutning, og som i det væsentligste har holdt sig til vore Dage. Vi befinder os jo tit overmaade godt i disse gamle Lejligheder med de behageligt dybe Værelser og ved Flyttedagstider anstilles der af mange Mennesker en ivrig Jagt paa dem, ogsaa fordi man der havde Døre af naturlig Bredde og fornuftig anbragt, saa der bliver Plads til hyggelig Anbringelse af Møbler og Billeder.

At denne alt i alt betydelig forhøjede Boligkultur egentlig hidrørte fra Italien gik ogsaa mere og mere op for Datiden. Gennem 18de Aarh. tales stadig hyppigere om, at Huse er opført i »italiensk Maner«. Ogsaa Udtrykket »italienske Trapper« er ensbetydende med vore moderne ligeløbende indvendige Trapper — i Modsætning til Fortidens Vindeltrapper og de udvendige Trapestiger.

Bred og fornem, med skyggefulde Træer foran, ligger i Overgade oven Vandet (Nr. 6) (Afb. 37) den engelskfødte Billedhugger Simon Carl Stanleys Gaard, bygget 1755. Dens Facade er en af Rococoens ypperligste i Danmark, og kan meget vel staa Maal med Palæernes i Amaliegade. Men karakteristisk for Tiden er det ogsaa kun Gadefacaden, der har interesseret Bygmesteren; skønt begge Gaviene kan ses, er de behandlede ganske nøgternt. Tiden vilde ogsaa i Arki-

HUDE fot.

Afb. 37. Billedhugger S. C. Stanleys Gaard, Overgaden o. V. Nr. 6.

tekturen vise et glat Ansigt, og det gik tit utilbørligt ud over det, der ikke ses eller i al Fald ikke altid ses ved første Præsentation. Denne Mangel paa Ærlighed hos Barokken — o'g dens Udløber Rococcoen — hører til dens mindre heldige Sider. Det var det samme, der havde ført til, at Asiatick Kompagni fik et Pakhus med Facade som et Palæ. Og det var samme Mangel paa en naturlig Væremaade i det hele ydre dekorative Apparat, der i Rococcoens sidste Dage blev altfor iøjnefaldende og indefra langsomt opløste og undergravede den hele Stilretning.

Men Facaden i Stanleys Gaard staar paa Stilens Højdepunkt. Inddelingen med de to smalle eeflags Fremspring, og det brede Midter-

partis Markering helt op i det knækkede Tag er gjort med fin Fornemmelse for Sammenspillet mellem Mur og Tag. Paa sædvanlig Vis er dette Midterparti udmærket paa egen Maade fremfor Sidepartierne. Særlig lægger man Mærke til det engelsk palladianske Vindue i andet Stokværk*). Bygningens Indre har haft et herskabeligt Præg. Op igennem Midten af Bygningen gik en rummelig, kuppeldækt Vestibule

Afb. 38. J. J. Steinfass' Gaard Overgaden o. V. Nr. 32.

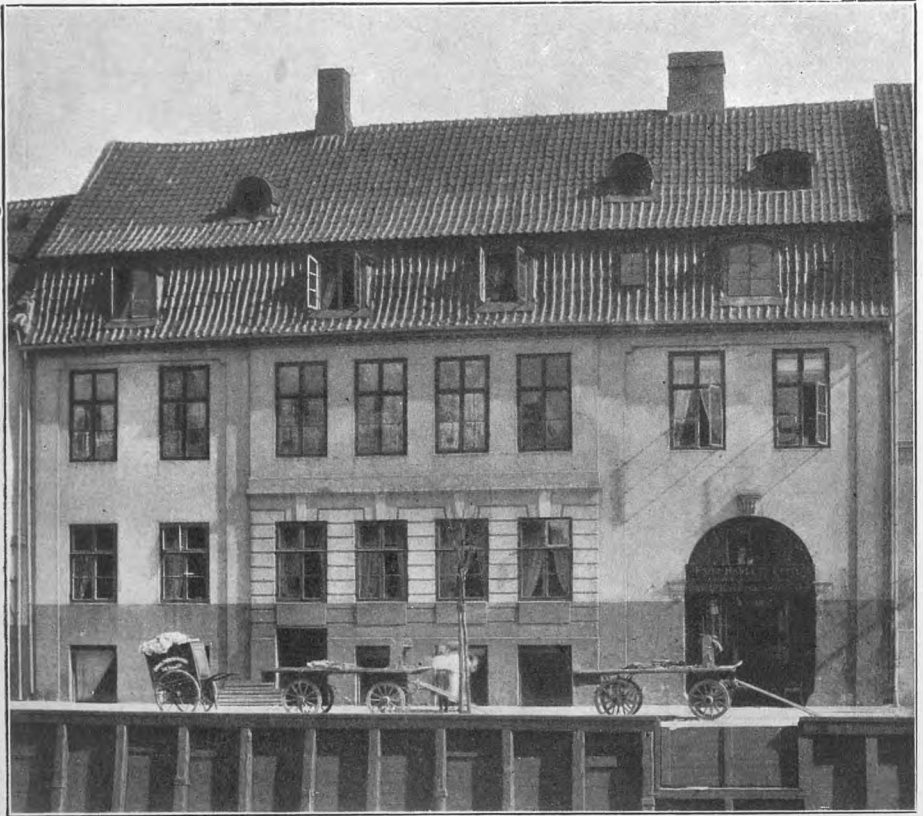
HUDE fot.

med brede Trapper. Ad den steg man op til de luksuriøst udstyrede Sale i andet Stokværk. Hele Midterpartiet af Huset er desværre ombygget i moderne Tid.

Ikke langt fra Stanleys Gaard paa Hjørnet af Overgade o. Vandet og Sofiegade lægger man Mærke til en stor, nu noget dyster, graa Bygning. Som alle Hjørnebygninger gør den sig stærkt bemærket, og

*) »Palladiomotivet« efter den store italienske Arkitekt Andrea Palladio (1508—80), Nordeuropas Læremester i Barokken.

delvis fritliggende hævder den en vis personlig Selvstændighed. I sin nuværende Tilstand ser Bygningen unægtelig ud, som om den havde kendt bedre Dage. Men noget fornemt er der stadig over den, og den fører sig med gravitetisk Anstand.

Afb. 39. Th. Potters Gaard Overgaden o. V. Nr. 10.

HUDR fot.

Det er Nr. 32, opført af Tømrermester Johan Jakob Steinfass c. 1770, der ejede Gaarden 1765—80 (Afb. 38)³³).

Uden at være noget Mesterværk af Arkitektur, ser man straks, at Arkitekten — muligvis Ejeren selv — har kunnet sine Ting. Han har bygget ud fra Datidens stærke Tradition, der her, som saa ofte i gamle Dage, nok skulde holde en Arkitekt oppe, selv om han ikke selv var nogen Mester. Huset har den Højde og Drøjde, der kendetegner næsten alle Datidens Huse, og hvortil Mansardtaget passer saa godt. Den mere diskrete vandrette Leddeling er i Orden, og den lodrette, med en

HUDE fot.

Afb. 40. G. Behagens Gaard Strandgade 26. Bagved Sivert Grubbes Gaard.

stærkt fremspringende Midterrisalet, fortsat i Kvisten, er det ikke mindre. Vinduerne har her svære Sandstensrammer; det kommer til at virke noget sammenpakket, saa Facadens Midte fremhæves lovlign plumt, medens Hjørnerne markeres af kun svagt fremspringende Pilastre.

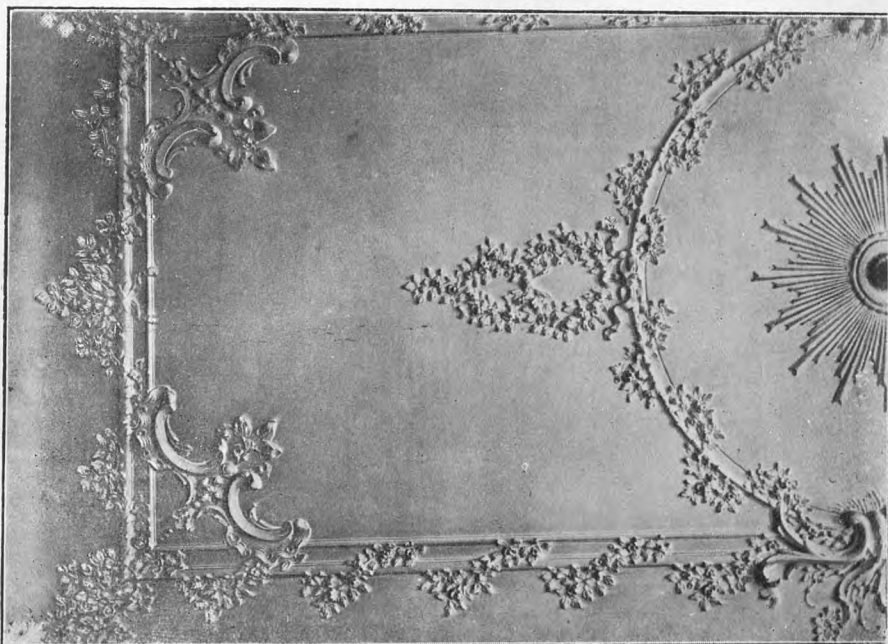
Afb. 41. Trappengang i Behagens Gaard. Strandgade 26.

HUDE fot.

Trods det næsten palæagtige Tilsnit, er denne Bygning dog i sin Grundform udgaaet fra den ærværdige Type med Gavlkvist, det store Borgerhus.

Noget yngre, og mere i den sirlige Rococcomaner, er Gaarden Nr. 10 i samme Gade, opført 1785 af den vistnok skotskfødte

Thomas Potter, Grundlægger af Danmarks Jærnstøberindustri. Façaden er ret enkel. Dens forholdsvise Bredde har gjort den velkendte Facadekomposition lidt løs, og Afslutningen foroven med den magre, antikiserende Bjælkelagsgesims virker ogsaa noget svagt. Dog er det en af de Bygninger, man uvilkaarlig standser ved, fordi den har en vis Kultur over sig. (Afb. 39.)

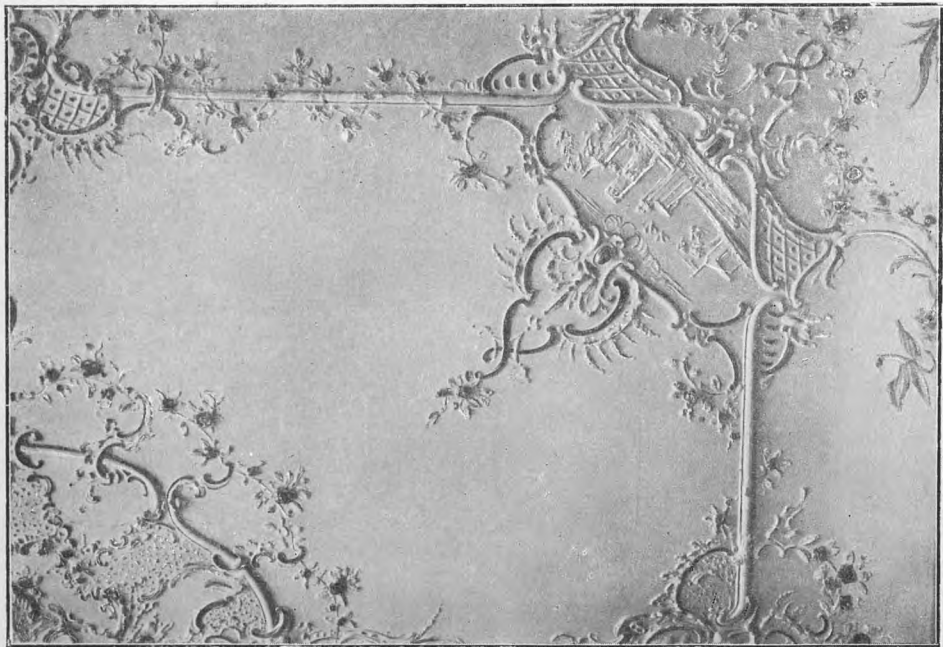

Afb. 42 a. Stuklofter i Behagens Gaard. Strandgade 26.

HUDE fot.

Ogsaa Strandgade skulde i samme Periode faa en stor og statelig Patriciergaard. Men i dens nuværende Tilstand, hvor det Ydre er malet op, som var den fra Christian IV's Dage, skal man se lidt nøjere til, inden man forstaar det i og for sig tydelige Sprog, den taler. Det er Nr. 26, bygget 1769 af en af Datidens Storkøbmænd, Hamborgeren, Direktør for det asiatiske Kompagni Gysbert Behagen (1725—83). Façaden er her holdt ganske glat. Kun en trekantet Fronton med Bygherrens Navnebogstav i et Cartuscheskjold markerer Midten. Vinduerne er fordelt korrekt og taktfast henover Façaden, og det lavere øverste Stokværk giver ogsaa her den barokke Bevægelighed opad — alt efter de bedste Mønstre. (Afb. 40).

Det Indre af Behagens Gaard er ret velbevaret, og man kan her beundre en ganske storladet Trappegang (Afb. 41) og i sit Slags ypperlige Rococcodekorationer i Stuk paa Lofterne i flere Stuer (Afb. 42). Der er det lette Rammeværk med yndefulde Blomsterranker og paa et andet Loft den ofte viltre, forfløjne Ornamentik, i den hensynsløse flotte Stil, der betegner Højdepunktet af denne Dekorationsarts Ydeevne. Rammeværk og Slyngværk er tilsyneladende fantastisk

Afb. 42 b. Stuklofter i Behagens Gaard, Strandgade 26.

HUDE fot.

frit strøet henover Fladen og dog med sikker Følelse for Symmetri og Rythme³⁴).

Det var i denne Tid, flere af Strandgades ældre Gaarde moderniseredes i Tidens Smag og delvis ombyggedes. Dette gælder en Del af den tidligere vibeske Gaard, nu Nr. 32. Ligeledes den rohdeske Gaard, Nr. 14, der fik to Stokværk paabygget og baade mod Strandgade og Torvegade prydedes med Frontoner med Stukdekorationer. Paa den store Grund, Joachim Irgens i sin Tid havde ejet, Nr. 44, byggede den fremragende Handelsmand Peter Borre i Midten af Aarhundredet de Stald- og Pakhusbygninger, der endnu for en væsentlig Del danner Artillerikasernens Gaard³⁵).

HUDE fot.

Afb. 43. Frants Feddersens Gaard. En Del af Cort Adellers Gaard. Strandgade 24.

Cort Adellers gamle Ejendom var bleven delt i Midten af Aarhundredet²¹). 1748 er Façaden til Nr. 24, saa godt det lod sig gøre, omdannet i Barokstil (Afb. 43), samtidig med Paabygning af en Etage og Opførelsen af de nuværende hyggelige Bygninger i Gaarden. Huset fik mod Strandgade en halvrund Fronton, hvor man i Sand-

Hude fot.

Afb. 44. S. Lyches Gaard. En Del af Cort Adellers Gaard. Strandgade Nr. 22.
Til højre Kaarsbergs Gaard (Nr. 20).

sten ser to muntre Genier afstive et Cartuscheskjold, der balancerer noget usikkert paa en Bogstabel; i Baggrunden er der Udsigt til Handelsskibe og fjerne Havne. Denne radikale Forandring skyldes Bogholder Frants Feddersen³⁶).

Særlig længe skulde det ikke vare, før ogsaa Nabohuset, Nr. 22, blev ombygget. Det skete i 1760'erne, da Huset forhøjedes med en Etage og Side- og Bagbygningen fik deres nuværende Skikkelse.

Façaden blev i Hovedsagen, som den nu er. Disse Forandringer foretoges af S. Lyche³⁷).

Til de større, mere anselige Bygninger fra 18de Aarh. hører, som en af de ældste, Strandgade 46, den driftige Købmand Andreas Bjørns Gaard, opført af ham 1735 (Portpartiet senere, fra c. 1760), holdt i røde Mursten og meget enkelt, oprindelig med Kvist mod Strandgade³⁸). Betydeligt yngre er Etatsraad Topps Gaard, Strandgade 34, fra 1773 (ogsaa kaldet Brydes Gaard) med smukke velbevarede

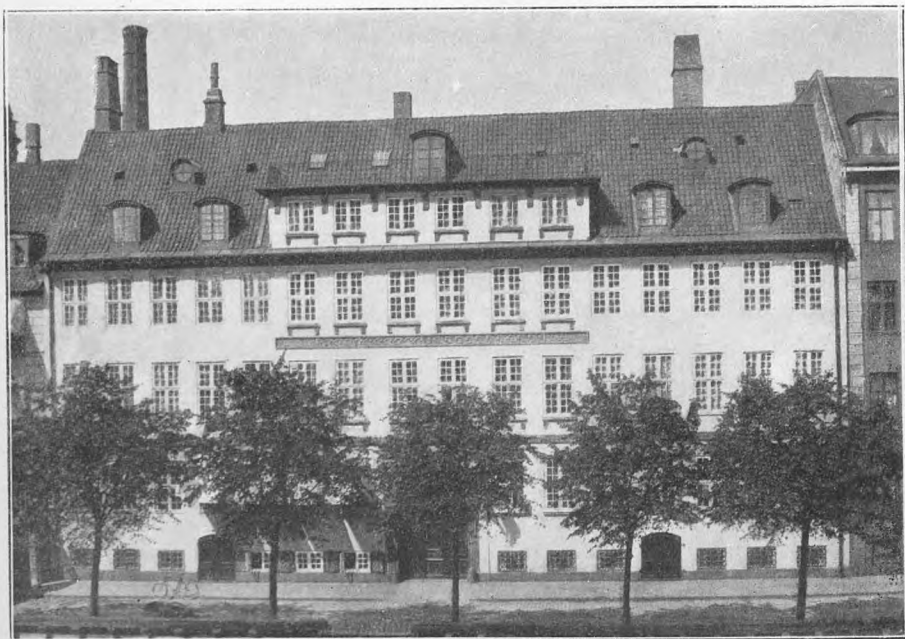
Interiører og det 1778 tilbyggede noble Pakhus (Afb. 45)³⁹). Begge Bygninger er fornylig bleven smukt og pietetsfuldt istandsatte af Ejeren M. G. Melchior. Disse to Bygninger staar i røde Mursten, lige-

Afb. 45. Etatsraad Topps Gaard og Pakhus. Strandgade 34. (Brydes Gaard.)

som den kønne Friskole, Dronningensgade Nr. 67, fra 1778. Af andre større Borgerhuse, som man ikke gaar helt ligegyldig forbi, kan nævnes den for Datiden højst karakteristiske gamle Købmandsgaard, Strandgade Nr. 36, med mange store Pakhuse og Lagerbygninger paa den lange smalle Grund ned mod Wildersgade. Hele dette Komplex er opført 1780 af Legatstifteren Grosserer Niels Brock⁴⁰). Ingen var dog ivrigere til at bygge end Ankersmed Hans Caspersen, en af Christianshavns største Grundejere og Industridrivende i 18de Aarh.'s

Slutning. I Overgade neden Vandet byggede han Nr. 39 (1770) og Nr. 33 A (c. 1782), og i Overgaden oven Vandet Nr. 50 (c. 1770)⁴¹). I denne Sammenhæng kan ogsaa nævnes Gaarden Nr. 10 i Strandgade, bygget 1775 af Murmester Joh. Bernhardt Schottmann, antagelig med ham selv som Arkitekt^{42 a}). Endelig kan nævnes den nu næsten helt ombyggede Peter Applebys Gaard, Overgade o. V. Nr. 2, opført 1779^{42 b}).

Afb. 46. Heerings Gaard. Overgaden n. Vandet.

De sidst omtalte Bygninger bærer alle Præg af den Smagsperiode — Barokkens og Rococcoens —, hvori de er blevne til. Uden i og for sig at være særlig betydelige, er de dog i Plan, i Opbygning og i den sparsomme Dekoration Børn af deres Tid.

Men med Rococcoens Eneherredømme gik det mod Slutningen henimod Aarhundredskiftet. Trods de store Egenskaber, Barokken — og dens Udløber Rococcoen — sad inde med og havde udfoldet ogsaa paa Christianshavn, og trods de umistelige Fremskridt i Bygnings- og Boligkultur den havde indført, var der i dens Tendens til det »regulære« noget skematiserende, noget, der i det

lange Løb let kunde komme til at virke kvælende paa den fri Udfoldelse af Bygningskunsten, fordi Stilen bandt Arkitekten til visse bestemte Regler, der saare nemt kom til at præge hans Arbejde som Maner. Den Mulighed, Stilen paa den anden Side havde for det monumentale, for Helhed og Størrelse og for den storslaaede Facadevirkning — alt dette, der er dens egentlige

Afb. 47. Heerings Gaard. Gaardparti.

RIISE fot.

Styrke, kunde af samme Grund altfor let — særlig i mindre Byggeopgaver — blive hæmmende for en naturlig og praktisk Løsning af den foreliggende arkitektoniske Opgave. Barokkens Tilbøjelighed til Facadedyrkeri er allerede omtalt. De Farer, der her laa i Stilen, saa man dog ikke endnu. Opgaverne, Datiden stillede Arkitekterne, var endnu ret ensartede; man kunde klare sig med forholdsvis faa, efterhaanden vel indarbejdede Typer af Bygninger. Først en langt senere Tid har faaet Barokkens Tvangsside at føle og har reageret imod den, som det herhjemme fra Midten af forrige Aarhundrede skete med den Holm—Nyropske Skole.

Hvad man derimod dengang begyndte at føle, var visse indre Brøst i Stilens dekorative Væsen, noget Falskt og Uægte. Det var dette, der opløste Stilen indefra og langsomt undergravede den.

Man forlangte noget Nyt, noget mere ægte og ærligt i alt, hvad der vedrørte Bygningernes Dekoration, deres Form-sprog.

Dette Nye kommer frem i en Bygning som Heerings Gaard i Overgade neden Vandet, opført 1785 af Søkaptajn Hans Pedersen Kofod⁴³). Bedre end nogen anden christianshavnsk Gaard fra de Tider viser den, hvor herskabeligt en Dattidens Patricier kunde bo og indrette sig. Her er det ikke alene Forhuset, der imponerer, men ogsaa Gaardpartierne udmærker sig ved en vis Monumentalitet. (Afb. 46, 47).

Heerings Gaard, i 3 Stokværk, foruden Kælder og den 6 Fags Kvist, har den anselige Bredde af 16 Fag. Facaden er ganske glat,

Afb. 48. Lindbergs Gaard, Torvegade 12. HUDE fot.

kun med vandrette Baand og Frise over Hovedstokværket. Paa en diskret men tilstrækkelig tydelig Maade er de midterste 6 Vinduer op gennem hele Husets Højde fremhævede med konsolbaarne Saalbænke i Sandsten. Med dette simple Middel, i Forbindelse med den brede Portindkørsel og den 6 Fags Kvist i Bygningens Midteraxe, er

der alligevel skabt tilstrækkelig dekorativ Helhed. Og der vaages af den nuværende Ejer, Grosserer P. N. Heering, med største Omhu over, at Bygningen kommer til sin fulde arkitektoniske Ret. Der er forøvrigt i Heerings Gaard noget af samme Karakter som over det Claessenske Palæ paa Strandgade i Helsingør⁴⁴). Begge er de her til Lands ret enestaaende Bygninger, og man kunde antage, de skyldtes samme Arkitekt.

Afb. 49. Parti fra Overgaden o. Vandet. Nr. 14—26.

HUDE fot.

Den nye Arkitekturretning, der allerede møder os i Heerings Gaard, er *Klassicismen*, der, stærkt paavirket af Antiken, søger tilbage til en strængere og renere Bygningskunst. Som allerede antydet, viser det Nye sig ikke i en anden Opfattelse af det egentlige i et Bygningværk — dets Plan og Opbygning i de store Træk. Dette er stadig Barokkens. Heller ikke i Facadekompositionen som Helhed; her arbejder man ogsaa stadig efter den engang vedtagne Tradition for vandret og lodret Inddeling. Og dog er der i Heerings Gaard en Forkærlighed for den vandrette Inddeling, i nøje Tilknytning til antik Arkitektur. Den ændrede Opfattelse viser sig dog

først og fremmest i et Krav til Bygningskunsten om at være mere naturlig. Det enkelte Bygningsled maa kun anvendes, naar der er fornuftig Mening i det. Og det skal have en saadan Form, at det paa overbevisende Maade lader os forstaa ikke blot, hvorfor det er der, men ogsaa, hvad det bestiller. Derfor skal man bruge naturlige, helt udformede Pilastre eller Søjler som i Peschiers Gaard (Landmandsbanken) eller Erichsens Palæ — ikke nøjes med funktionsløse

Afb. 50. Fra Wildersgades Kaserne.

HUDE fot.

Rammepilastre. Frontoner over Døre og Vinduer skulde være til virkelig Beskyttelse imod Sne og Regn, ikke en mer eller mindre malerisk Pynt. Man forlanger, at det skal gøres tydeligt, hvad der er bærende, og hvad der er baarne Dele. En Bygnings Funktioner, baade i Helhed og Enkeltheder skal være klart udtrykte.

Det var disse Idealer, man — allerede fra Midten af Aarhundredet — stadig mere bevidst havde søgt og fundet i den antikke Arkitektur. Den blev derfor Forbilledet for denne nye Retning, der med den fra Frankrig indkaldte Arkitekt N. H. Jardin langsomt fik Fodfæste i Danmark op gennem Aarhundredet sidste Tredjedel.

I mere beskedne Bygninger, som ellers de Christianshavnske Patriciergaarde er det, viser Klassicismen sig særlig i visse arkitek-

toniske Enkeltheder. Tydeligt udformede Arkitekturled dukker igen op — i Heerings Gaard f. Ex. i Saalbænkpladerne og Konsollerne, der bærer dem. Profiler er ikke mere udførte i Barokkens brede, plastiske Maner, men skarpt og prægnant og — saavidt gørligt — i Tilknnytning til antikke Former; i Heerings Gaard er f. Ex. i Konsollerne under Kvistgesimsen anvendt det doriske Triglyfmotiv, ligesom

Afb. 51. Depotbygningerne Overgaden n. Vandet.

HUDE fot.

Hovedgesimsen efterligner det antikke Bjælkelag, og Frisens Ornament er hentet fra græsk Ornamentik.

En Bygning af langt beskednere Omfang end Heerings Gaard, og som viser Klassicismen paa et noget mere fremskredet Stadium, er Torvegade 12, Drejermester Lindbergs Gaard, opført 1787, med en meget smuk Dør, med den for Stilen saa karakteristiske konsolbaarne Gesimsplade (Afb. 48)⁴⁵). Den ellers almindelige vandrette Ornamentfrise over Hovedstokværket er her afløst af et fornøjeligt Relief, hvor Genier tumler livligt med Trisser og Hjul. Noget beslægtet med denne Bygning er Vinhandler Jakob Kaarsbergs Gaard, Strandgade 20, opført 1798. Den hører ganske til samme Type; desværre er nederste Stokværk i moderne Tid bleven ganske omdannet.

Afb. 52. Parti fra Kanalen set mod Wilders Plads.

Afb. 53. Fra Kanalen mellem Wilders Plads og Strandgade.

(Afb. 44). Frisen er et Gipsrelief, hvor man ser Spejderne møjsommeligt, men glade, slæbe Vindrueklasen hjem — et for en Vinhandler saare fortræffeligt Skilt!⁴⁶⁾

Af de mere udprægede chistianshavnske Gaarde af denne Stilretning er Overgade o. Vandet Nr. 14 (Afb. 49), fra o. 1800. Den ejedes omkring Aarhundredskiftet af lutter Skibskaptajner⁴⁷⁾.

Men desuden har Christianshavn en Del Bygninger af den klassi-

Afb. 54 Hjørnet af St. Annagade og Dronningensgade.

HUDE fot.

cistiske Retning, der er langt enklere, med ganske glatte Facader og ofte kun med det traditionelle Sandstensbaand over første Sals Vinduer. Saaledes Strandgade Nr. 4, Agent Bertel Madsens Gaard fra c. 1789, oprindelig med Kvist og Altan som Heerings Gaard⁴⁸⁾, og den samtidige Mathias Rohdes Gaard, Strandgade Nr. 12⁴⁹⁾. Men særlig i Dronningensgade og Wildersgade opførtes i denne Periode mange Bygninger.

Ogsaa Staten tog Del i det livlige Byggeri, der trivedes paa Christianshavn i Slutningen af det 18de Aarh. og et Stykke ind i 19de, da al Byggevirksomhed lammedes, her som andetsteds i Landet. 1780 byggedes paa Søkvæsthusets Grund den store røde Bygning mod Baadsmændsstræde til Sygehus. Det griber i sin Stil tilbage til

Rococcoen med dens Rammepilastre. Et stor Kasernekompleks opførtes i de første Aar af 19de Aarh. i Wildersgade af J. H. Rawert og Tømrermester, senere Oberst Hallander. I denne store Kasernes Bygninger er Tidens Arkitekturstil bragt paa aller simpleste Form. Gaardinteriøret i Wildersgades Kaserne er dog af en ikke ringe Virkning (Afb. 50). Til Wildersgades Kaserne hører de udmærkede Depot-

bygninger i Overgade neden Vandet (Afb. 51).

Ind mellem de store og statelige Bygninger, der har haft Raad til paa tydelig Maade at vise deres Samtids Fordringer til Arkitektur i lidt stor Stil, ligger Hovedmassen af Gaarde og Huse, mere beskedne og enkle, undertiden delvis opførte i Bindingsværk; ofte er det kun en Gesimsform, et Profil eller en Stump Frise, der antyder i hvilken Stilperiode, de er blevne til. Saa godt som alle tilhører de det

Afb. 55 a. Dørparti. Wildersgade 15. Hude fot.

18de Aarh. og Begyndelsen af det 19de. Men de hører med til det gamle Christianshavn. Sammen med de større Borgerhuse er det dem, der bestemmer Byens Fysiognomi. De er ogsaa Forudsætningen for, at de mere fremragende og afklarede Bygninger kan komme rigtig til deres Ret. De er det Millieu, hvori de større Patricierhuse lever og hævder sig. Af ulige Højde, med forskellige Tagformer danner

de de mange morsomme, maleriske Gadepartier. Kun i en Patriciergade som Strandgade er den ene Husrække fastere sammenbygget, med større Helhed og roligere Virkning.

Blandt de beskedne Huse er den Type, man hyppigst møder paa sin Vej, Huset med Gavlkvist, en Type, som paa Christians-

havn repræsenteres af Reimar Wilders Gaard fra 1668 og trives saa frodigt op gennem hele det følgende Aarhundrede. Det er den Type, der ogsaa fandtes i mere monumental Form bl. a. i Steinfass' og Heerings Gaarde. Det er gennemgaaende Bygninger med Kælder og to à tre Stokværk — undertiden ogsaa kun eet. De er saa prunkløse som vel muligt. Ganske enkelte har endnu som Minde om den store Arkitektur et fremspringende Midterparti. Men de fleste staar med glatte Facader og har kun deres svære Gesimser at pynte sig med. De repræsenterer alle Overgange fra »det store Borgerhus«

Afb. 55 b. Wildersgade 57.

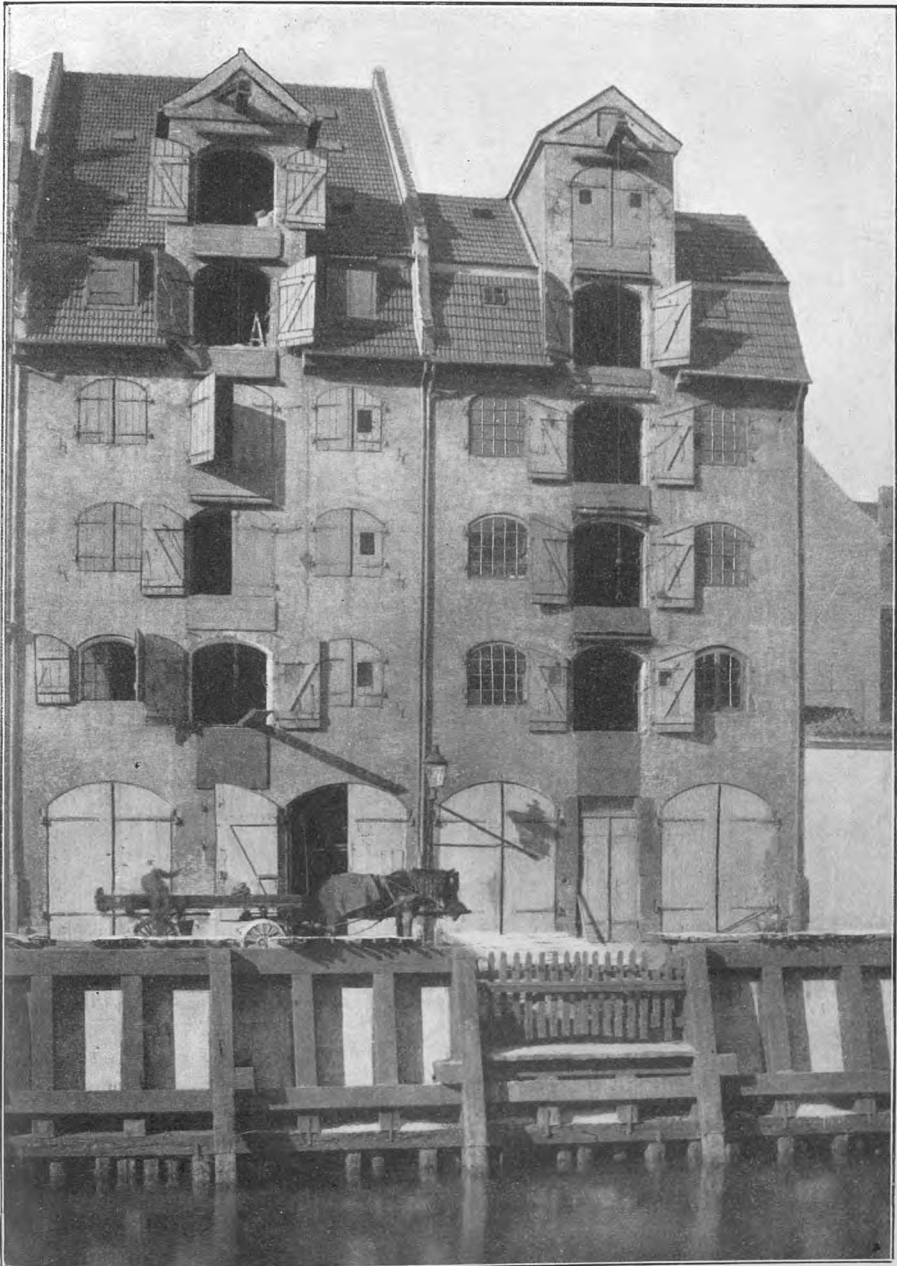
HUDE fot.

over »det jævne Borgerhus« til »Smaaborgerhuset«. Charmen ved dem alle er deres gode, rolige Forhold og ikke mindst den oplivende Virkning af Kvisten. Til de bedste hører Strandgade Nr. 18, opført af Niels Andersen Winther (Afb. 9)⁵⁰⁾, Overgade o. Vandet Nr. 24, bygget c. 1730 af Skipper Mikkel Arendsen, og Nr. 46 i samme Gade fra Midten af Aarhundredet⁵¹⁾.

Afb. 55 c. Overgaden n. Vandet 31.

HUDE fot.

Afb. 55 d. Pakhuse i Overgaden n. Vandet.

Afb. 56. Prinsessegade Nr. 40.

HUDE fot.

Afb. 57. Christianshavn set fra Frelsers Taarn.

RUDTZ-MØLLER fot.

Huse af denne Type liver altid svært op i en Husrække. Kvisten gør dem interessante, fordi de skraa Linier og Flader i Tag og Kvist forløber saa overraskende. Allerbedst tager disse Huse sig ud, naar de ligger paa Gadehjørner, hvor man har friere Overblik over dem. (Afb. 54).

Smalle og brede, høje og lave ligger Hus ved Hus, Gaard ved Gaard

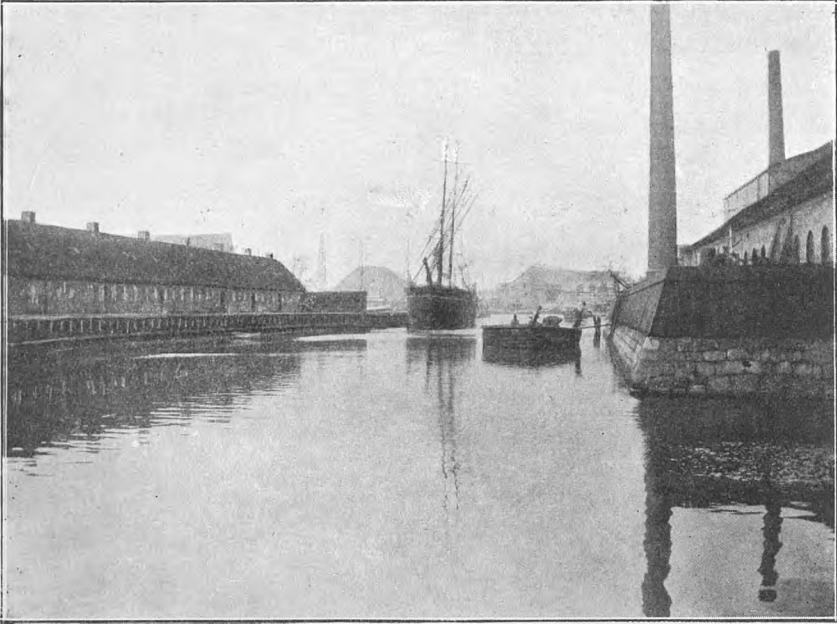

Afb. 58. Kanalen med Udsigt mod Overgaden o. Vandet.

i Christianshavns Gader. Der er nok at se paa og glæde sig over for den, der har Øje for Bygningskunstens mange forskellige Ytringsformer. Og har man Sans derfor, er der ogsaa paa Christianshavn mange Enkeltheder, et godt Portparti, en æventyrlig Trappe, et vellykket klaret Hjørne — kort sagt et eller andet af de utallige »arkitektoniske Genrebilleder«, der her, som i alle gamle Byer, fanger ens Blik. (Afb. 55).

Og overalt kan man beundre udmærkede Døre og Porte fra Roccoco og Klassicismen, ikke at tale om det meget fortræffelige Smedejærnsarbejde i Vinduesgitre og Trappegelændere og i de kunstfærdige

Afb. 59. Kanalen med »Holms Huse« og Udsigt til København. G. GROVE fot.

Afb. 60. Kanalen med »Holms Huse« ved Enden af Overgaden oven Vandet. G. GROVE fot.

Klokkestrænge, der endnu hænger ved Siden af mangen christianshavnsk Dør. Men særlig har man, her som andetsteds, udfoldet en ren Luksus i Retning af smukt og nitidt udskaarne Dørfyldinger. Typerne er tilnærmelsesvis de samme; skiftende Smag og Mode har kun ændret selve Ornamentmotiverne.

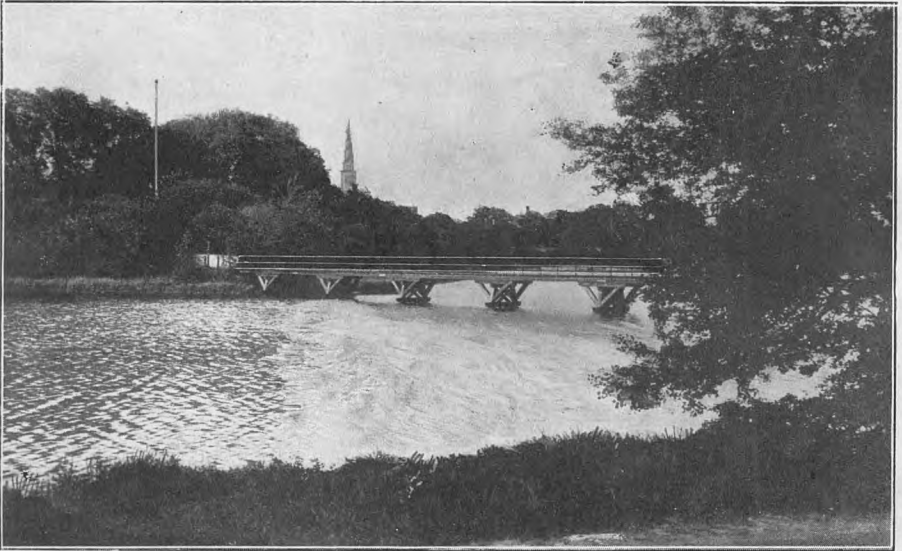
Fra Begyndelsen af det 19. Aarh. er det forbi med den omfattende Byggeperiode paa Christianshavn. Krigen med England og den

Afb. 61. Kanalen med Udsigt til Overgaden n. Vandet. G. GROVE fot.

almindelige Finansnød lammede her som andetsteds Byggevirksoheden. Ja fra hele 19de Aarh.'s første Halvdel er der paa Christianshavn kun opført et Hus af større Interesse. Det er Prinsessegade Nr. 40, bygget c. 1820 og ganske paa den ældre Klassicismes Maade. (Afb. 56). Morsomme er dog ogsaa »Holms Huse« i Langebrogade, med den monumentale Indkørselsport. Hvad der ellers hist og her er bleven bygget i denne Periode, er i den tørre og spinkle Klassicisme, der under Navn af Empirien prægede ogsaa dansk Bygningskunst til det moderne Gennembrud ved Herholdt og den ældre danske Arkitektskole.

Mærkelig urørt har Christianshavn faaet Lov til at staa til helt op imod var egen Tid. Stadig blev den ved med at være Barokkens og Klassicismens By. Og al den gamle Arkitektur, selvom den ikke altid i det enkelte er første Klasses, giver den historiske Steming og gør Christianshavn til en Arkitekturby som selve København, som Ribe og Helsingør. Og saa har Christianshavn i sine Kanaler et arkitektonisk Aktiv. Hvad spejlende Vand betyder

Afb. 62. Fra Christianshavns Vold.

for en Bygning, ved vi meget vel fra vore gamle Herregaarde; hvad de betyder for en Husrække i en By, kan Overgaderne paa Christianshavn lære os. Intet klæder i en Gade som Grønt; derfor glæder vi os ogsaa over Træerne langs Kanalen; de — og Skibene ved Bolværket — giver Hygge og Lunhed i Gadebilledet. Sammen med de utallige Nuancer i de gamle Bygninger bringer de paa deres egen Maade det uforudsete, tilfældige ind i Billedet, — alt det, der i saa høj Grad betinger det maleriske.

Først de sidste Slægtled har igen taget fat paa Byggeriet, og det kan ikke nægtes, at de har taget haardt fat. Der er Gader som Torvegade, hvor det gamle Arkitekturpræg er stærkt i Færd med

helt at forsvinde. En moderne Forretningsgade vil selvfølgelig altid være underkastet Forandringens Lov. Under Nutidens stærke økonomiske Pres, kan man ikke opstille den absolutte Fordring, at ethvert smukt gammelt Hus skal saa fuldkommen urørt. Men, hvad man kan forlange, er, at en Ejer ser sig omhyggeligt for, og ikke tankeløst slaar sig til Taals med den første den bedste Byggeplan, der frembyder sig, hvorved et godt Bygningsværk fra Fortiden helt tvinges ud af Tilværelsen, eller i al Fald omdannes paa en meningsforstyrrende Maade. Er der Tale om Nedrivelse af en saadan Bygning, bør det altid nøje undersøges og overvejes, om det nu ogsaa er virkelig paakrævet af Forholdene, om der ikke kunde tænkes en anden tilstrækkelig rentabel Anvendelse af det, idet man f. Ex. nøjedes med en Omdannelse af det Indre, der lod Bygningen beholde sit Ydre væsentlig uforandret. Og skal der for enhver Pris anbringes store Butiksruder i en gammel Bygning, saa kan dette gøres paa mange forskellige Maader. De behøver ikke altid, som det saa ofte sker nu, i Bund og Grund at ødelægge den.

Det lader sig ikke nægte, at adskillige gode gamle Gaarde og Huse har maattet lade deres Liv, eller er bleven ombyggede til det ukendelige — uden at det sikkert altid har været nødvendigt. Kan man end glæde sig over den virkelige Pietet, der fra mange Sider er vist overfor flere af de bedste gamle Bygninger, maa det desværre siges, at der er revet slemme Flænger i Bybilledet. Allerværst er det gaaget ud over Byens gamle Centrum, Torvet, hvor den i enhver Henseende skumle og brutale Tugthusbygning har faaet Lov til at slaas dette Kvarter fuldstændig i Stykker. Og selvom man maa indrømme, at en Del af de gamle Huse, særlig i Sidegaderne, ikke er værd at holde paa, er der altfor megen fortræffelig Arkitektur, der ikke letsindig bør forødes. Drejer det sig om uundgaaelige Nybygninger, bør man tage mere Hensyn til nedarvet Christianshavns Arkitekturstemning, end sket er. At der bliver bygget nye Bygninger, behøver jo i og for sig ikke at være nogen Ulykke. Det viser for Christianshavns Vedkommende Bindsbølls »Bombebesøse« i Overgade o. Vandet, der saa stilfærdigt glider ind i Gadens Stemning og Karakter. Der kan godt bygges nyt og moderne, uden at Helheden i et Gadebillede behøver at slaas i Stykker. Saa fortrolige burde Arkitekter og

Bygherrer blive med Stedets stiltfærdige Genius, at de føler det som en Forpligtelse ikke at krænke, endsige helt fordrive den. Paa Christianshavn er der dog endnu — heldigvis — meget at miste. Men Christianshavnerne bør ogsaa selv holde Justits og vaage over, at »Byen ikke tager Skade«.

Thi den forpligter!

NOTER

¹⁾ Grove: Københavns Havn, p. 15. Jvf. H. D. Lind: Bidrag til Kbh.'s Havns Historie i Kong Kristian V's Tid i Hist. Meddelelser om Kbh. IV, p. 161 ff.

²⁾ Gl. dansk Bygningskultur III.

³⁾ Gl. dansk Bygningskultur IV.

⁴⁾ Købke og O. Nielsen: Vor Frelzers Kirke i Kbh. Med Tegnr. af Magdahl Nielsen og Th. Jørgensen. 1896. I Natm.'s Arkiv forskellige Projekter til en Kirke paa Christianshavn, alle som Centralanlæg.

⁵⁾ Vilh. Lorenzen: Reformert Kirke i Kbh. Med Tegnr. af Alf. Jørgensen. 1914.

⁶⁾ Vurderinger i Raadstuearkivet. Synsforretning af 1635 og Resen: Christianshavns Bog sammest. Skøde- og Panteprotokoller i Overrettens Brevskriverkontor, Hestemøllestræde. Brandtaxationer i Landsarkivet.

⁷⁾ Helt Syd paa laa den gamle Grønnegaards Have, skænket Kbh. af Kristian III og indtil 1638 brugt til Kølhaleplads og Vinterhavn for Koffardskibe. (Hvor Holms Plads nu er.)

⁸⁾ I Ejendommen Nr. 26 er over Porten ind mod Gaarden indmuret en Sandstens-tavle med Aarstal 1626. Den var ligesom Nr. 28 ved Byens Grundlæggelse bleven tilskødet Otto Lindenow til Borreby og Øvids Kloster.

⁹⁾ 1635 ejedes Grunden af Skibsbygmester Daniel Sinclair. 1695 af Assessor Herman Brekling. Først 1709 synes Strandgade 30 at være bleven skilt ud. Senere Ejere af Hjørneejendommen Nr. 32: 1757 Pakhuskriver ved det asiatiske Kompagni Svend Svendsen; 1775 Madame Rosowsky; 1802 Drejermester Peter Simonsen. Ejere af Nr. 30: 1709 Niels Sørensen; 1755 Peder Nielsen Trye.

¹⁰⁾ Gl. dansk Bygningskultur II, p. 47. Samme Type tilhører ogsaa Jens Bangs Stenhus i Aalborg og (oprindelig) Strandgade 55 i Helsingør (Gl. dansk Bygningskultur III, p. 31 f.). Paa Christianshavn har den, som det vil ses af det følgende, været almindelig.

¹¹⁾ At de to Ejendomme oprindelig har hørt sammen, fremgaar ogsaa af, at de fra først af ingen Portindkørsel har haft fra Strandgade. I den — maaske oprindelige — Sidelænge mod St. Annagade med knægtbygget Façade mod Gaarden, var i sin Tid Indkørselsporten til den store Grund. Først da Ejendommen blev delt, blev det ogsaa nødvendigt at skaffe Vogne direkte Adgang til Nr. 30's Grund, og Portens Tilblivelsestid 1710 falder da naturligt sammen med Tidspunktet for denne Deling. Porten tegnet i Foren. af 3. Decbr. III, 12.

¹²⁾ 1689 ejedes den af Schouthynacht Dreyer. Af følgende Ejere kan nævnes: 1745 Reguel Rasmussens Enke Maria Riber; 1777 Tobaksfabrikør Jakob Italiender.

¹³⁾ Se Grove: Fra Arkiv og Museum II, p. 1 ff. Denne Ejendom var oprindelig tilligemed Nr. 12 en Del af den, endog efter Christianshavns Forhold, meget store Grund, der 1630 tilskødedes Statholderen Frantz Rantzau. 1635 tilhørte den Knud Erlandsen, men var da endnu ubebygget. 1641 tilskødedes den Borgmester Naman Hiort; 1653 Borgmester Jens Sørensen, hvis Enke boede der. 1658 ejedes den af

Peter Børtning (Biogr. Lex.); 1673 af Brygger Svend Andersen; 1698 af Brygger Anders Svendsen. Kort efter er Strandgade 12 bleven udskilt. Af Ejerne af Nr. 14 kan nævnes Brygger Jakob Byssing 1699; 1703 Stadshauptmand I. C. Meller; 1732—1802 Familien Rohde.

I Gaarden to ornamenterede Sandstensknægte (fra en Kamin?).

¹⁴⁾ Gl. dansk Bygningskultur II, p. 47 f.

¹⁵⁾ Wolf: *Encomion regni Daniae* p. 441.

¹⁶⁾ Endnu var dog næsten hele det mægtige Areal mellem Baadsmadsstræde og Quintus under Vand. Kun Opfyldningen af Nyholm var begyndt i 80'erne. 1695 begyndte Motzmanns Plads at komme frem. Senere blev dette Areal Kronens; Opfyldningen fortsattes og fuldendtes af Christian VI, efter hvem det indvundne Omraade fik Navn af Christiansholm. (Bruun: *Kbh.s Hist.* II, pass.)

¹⁷⁾ Gl. dansk Bygningskultur II, p. 40; IV, p. 34 f. Chr. Ax. Jensen: *Fra Arkiv og Museum* I, p. 207 ff.

¹⁸⁾ O. Nielsen: *Kbh.s Diplomatarium* VII, 75.

¹⁹⁾ 1905 nedreves paa Hjørnet af Torvet og Overgade o. Vandet den gamle Politistation, opr. en Bryggergaard. Den var bygget i Bindingsværkets Overgangsstil i Midten af 17de Aarh. I følgende Aarh. var Bygningen undergaaet flere Forandringer. Tegn., Opmaalinger og Fotografier i *Natm.'s Arkiv*. Tegn. af ældre nordiske Arkitektur II S. 4 R.

²⁰⁾ Gaarden ejedes i Slutningen af 17de Aarh. af den rige Handelsmand Jonas Trelund, og berømmes af Resen som en af Christianshavns Pragtbygninger. 1669 Assessor i Admiralitetet; fik en stor Plads paa C. til Skibsbyggeri. Abraham Lehn d. Æ. 1643—1709 (*Hist. Tidsskrift* II, 89 ff.) opførte eller ombyggede Gaarden 1703. Efter ham ejedes den af Sønnen Abraham Lehn d. Y. (1701—57), Stamfader til de adelige Lehnske Slægter. 1731 ejedes Gaarden af Generalfiskal Hans Ursin og bestod da af et grundmuret Gadehus, 9 store Fag, 2 Etager og Kvist over 3 Fag; et Bindingsværks Sidehus, 17 Fag, et Loft højt med 2 Kviste, hvor over 2 Fag; et Bindingsværks Tværhus, 17 Fag, 2 Loft højt og Kvist over 5 Fag; desuden flere mindre Bygninger. 1734 omtales det Bindingsværks Sidehus som »ganske forbedret, saavel med nyt Tømmer, som med nye Karme og Vinduer og andre nødvendige Reparationer«. Af det lave Bindingsværkshus fra Lehnernes Tid har der altsaa allerede paa det Tidspunkt kun været lidet eller intet tilbage. 1774 ejedes Gaarden af Chr. Ditlev Reventlow († 1775) og her fødtes de tre berømte Sødskende Statsmin. Chr. F. Ditlev (1748—1827), Bondevennen Johan Ludvig (1751—1801) og Louise (1746—1824) g. m. Digteren, Grev Chr. Stolberg. 1755 ejedes Gaarden af det vestindisk-genuesiske Kompagni. 1762 tilskødedes den den store Handelsmand Peter Fenger (1719—74) fra Lybæk, Stamfader til den fengerske Slægt; her anlagde han 1763 et Sæbesyderi. Ved denne Lejlighed opførte han ved Enden af omtalte Bindingsværks Sidehus en grundmuret Tværbygning, 16½ Al. lang. Virksomheden fortsattes af hans Enke Else f. Brock (1737—1811. c. 1779 forhøjedes Sidebygningen med et Stokværk, og ved Aarhundredskiftet nedreves største Delen af den grundmurede Tværbygning, saa kun to Fag blev tilbage. Den lille tofags Bygning, Resten af det større fra 1763, har fejlagtig gaaet under Benævnelsen »Tordenskjolds Pavillon«, hvor han skal have boet i den Tid, han opholdt sig i Abraham Lehns Gaard.

²¹⁾ Efter Jens Sparres Arvinger fik Stiftsbefalingsmand Offe Skade (1609—94) (Biogr. Lex.) 1663 Skøde paa Ejendommene. C. 1668 kom den til Cort Adeler (1622—75), der anbragte sit Vaaben over Porten. Hans Søn, Geheimeraad Fr. Chr. Adeler, ejede Gaarden efter ham og døde her 1726. Derefter ejedes den af Ole Lange.

Rimeligvis 1743 er den store Ejendom bleven delt i nuværende Nr. 22 og 24.

²²⁾ Grunden ejedes 1619 af den store Handelsmand Claus Cøndewin; 1635 af Mathias Clausen. 1664 købtes den af Joachim Irgens (Biogr. Lex.) af Kronen († 1675). 1689 ejedes den af Assessor Nikolaj Jansen Arf. 1751 ejedes Gaarden af Stiftsamtmand over Island og Færøerne H. Ocksen (1660—1750). 1755 af Tobaksfabrikant, Agent Peter Borre (1720—89). Se senere Anm. 35.

²³⁾ Af Ejerne kan nævnes: 1701 Johan Jensen. 1755 Samuel Friberg og Peter Sivertsen Hammer. 1796 N. Tauscher.

²⁴⁾ Maalt i 3. Decbr. III, 1. — Om Reimer Wilde se Personalh. Tidsskrift 2 R IV, 18.

²⁵⁾ Maalt i Tegn. a. æ. n. Arch.

²⁶⁾ Façaden maalt i Tegn. af æ. n. A. III, 4. Tekst af Fr. Schiøtt.

²⁷⁾ Fillip de Lange ejede Landstedet Mariendal.

²⁸⁾ Arkitekten havde planlagt et mere storstilet Anlæg, men maatte opgive det af Mangel paa tilstrækkelig Plads. Projekt i Natm.'s Arkiv.

²⁹⁾ I Bygningen bag Forhuset, nu Bolig for Chefen paa Orlogsværftet, boede fra 1844 I. L. Heiberg og hans Hustru. Bygningen brændte 1838, men genopbyggedes kort efter. Bokkenheuser: Christianshavn p. 58 fl. I. C. Conradi (1709—79) fra 1730 Bygningsinspektør, havde »som Entreprenør opført mange anselige Bygninger i København og paa Landet«. Han havde opført Almindeligt Hospital i Amaliegade 1766—68 efter Konference med Jardin. (Trap: Dmrk. 3. Udg. I, 2, 276). Desuden Ny Bakkehus i Valby. Se L. Bobé: Reventlowske Papirer VIII. Note 286.

³⁰⁾ Façaden opmaalt: 3. Decebr. III, 5—6.

³¹⁾ Paludan: Beskrivelse over C. og Frelser's Kirke 1791, p. 40.

³²⁾ S. C. Stanley 1703—1761 (Biogr. Lex.). Derefter ejedes Gaarden af Sønnen Billedhugger C. F. Stanley (1738—1813) (Biogr. Lex.). Allerede 1782 maa han være kommen i Trang. Dette Aar solgte han Gaarden.

³³⁾ J. J. Steinfass, en kendt christianshavnsk Haandværksmester.

³⁴⁾ Tilligemed Nr. 28 ejedes denne Grund 1619 af Otto Lindenow. 1635 af Sivert Grubbe (Biogr. Lex.). Senere er den bleven stærkt delt. Nr. 26 var det endnu 1755. Den synes samlet af G. Behagen, g. m. Elisabeth Gertrud Wasserfall (L. Bobé: Reventlowske Papirer VI, 595). Han solgte 1791 Ejendommen til Jeppe Prætorius, Chef for et oversøisk Handelshus (1745—1823), og Andreas Ewald Meinert.

³⁵⁾ Efter Peter Borres Død 1789 gik Ejendommen 1790 over til Staten, der her indrettede Artillerikaserne, opførte Portmuren mellem Joachim Irgens gamle Bygning og et tidligere af P. Borre opført stort Hus mod Strandgaden, hvorpaa paabyggedes en Etage.

³⁶⁾ Efter ham ejedes Stedet af Enken Johanne Holmsted. 1792 ejedes det af Handelsmand og Godsejer Charles Selby (1755—1823).

³⁷⁾ Da Hovedejendommen blev delt, købtes Nr. 22 af Rasmus Rohde. 1758 ejedes Stedet af Joh. Fr. Becker. 1769 af S. Lyche. 1782 af Peter Rabø Holm.

³⁸⁾ Andreas Bjørn (—1750) (Biogr. Lex.) havde opfyldt nuværende Wilders Plads (fra 1735), opr. Bjørns Plads og indpælet Kanalen mod Strandgade. Han ejede hele den store Grund mellem Strandgade, Baadsmadsstræde, Wildersgade og Kanalen, tilskødet ham 1732. Efter hans Død anføres som Ejere Justitsraad Em. Thygesen; A. Bjørns Enke Margrethe Lentz, Stofdatter Karen Bjørn og hendes Mand Justitsraad Tyge Jespersen Rothe. (1750 kaldtes den »Justitsraad Thygesens Gaard«; 1764 »Justitsraad Rothes Gaard«.) 1766 tilskødedes den Negotiant William Chippendale. 1771 var han, tilligemed andre Englændere, deriblandt Charles Selby Ejer. Sidst — 1779 — omtales han som Ejer sammen med Duncan, der 1784 bliver Eneejer.

³⁹⁾ Etatsraad H. P. Topp, død 1776.

⁴⁰⁾ Niels Brock 1731—1807 Biogr. Lex. Ejendommen tilskødedes ham 1775.

⁴¹⁾ Nr. 39 ejedes af H. Caspersen 1761—86, da Ejendommen tilskødedes Købmand P. Halkier. 1792 købtes den af Jeppe Prætorius.

Nr. 33 A ejedes af H. Caspersen 1782—97, da den tilskødedes Skibsbygmester Jørgen Hansen Koch.

Nr. 50 tilskødedes 1776 Oluf Munch; 1778 Arthur Biskop; 1811 L. N. Hvidt.

^{42 a)} I. B. Schottmann købte Ejendommen 1768. Han døde 1786. Ligsten paa Urtegaarden ved St. Petri Kirke. Personalhist. Tidsskrift 5 R. II, 245.

^{42 b)} Denne Peter Appleby var Søn af Grundlæggeren af »Applebys Plads«, den engelskfødte Peter A., der døde c. 1770. Den købtes senere af Andreas Buntzen, g. m. C. C. V. du Puy. (Se Bokkenheuser: Christianshavn p. 89.)

⁴³⁾ P. N. Heering: Familiebogen 1912. 1839 kom Gaarden i den heeringske Slægts Eje ud fra Urtekammer Peter Fr. Suhm Heering. — Opmaaling af Facaden i 3. Decbr. II, 11.

⁴⁴⁾ Gl. dansk Bygningskultur, III. Fig. 14.

⁴⁵⁾ Døren er maalt i 3. Decbr. II, 12.

⁴⁶⁾ Huset havde opr. Sokkel og Nedgang til Kælderen med konsolbaaren Dækplade — alt af bornholmsk Sandsten. — Tilligemed hele Hjørnegrunden mod Torvegade ejedes ogsaa denne Grund 1619 af Anders Bille. 1635 af Jan Jansen. Senere skiltes den ud fra Hovedgrunden. 1689 ejedes denne Ejendom »nært op til General Admiral Cort Adellers Gaard« af Skipper Hans Mortensen. 1767 ejedes den af Vinhandler Lemvig.

⁴⁷⁾ 1798: Andreas Callisen Porth. 1800: Chr. Jensen Lund. 1810. S. W. Ørgaard.

⁴⁸⁾ Grunden ejedes 1735 af Cancelliraad, Borgmester Ramshardt (Biogr. Lex.). 1753 tilskødedes den Jean Paul du Puget, Sprogmeister ved det kgl. Akademi. 1783 Agent B. Matzen.

⁴⁹⁾ Hørte oprindelig med til Nr. 14. (Se Anm. 13). 1689 stod her en nyopført Gaard, der ejedes af Frederik og Niels Møller. Er det de to Arkitekter — Brødre — der i al Fald som Entreprenører ledede Opførelsen af Reformert Kirke. (Se Vilh. Lorenzen (og Alf. Jørgensen): Ref. Kirke. 1914.)

⁵⁰⁾ Sammen med Strandgade Nr. 20 hørte denne Ejendom og Hjørnegrunden mod Torvegade til den store Grund, der 1619 ejedes af Anders Bille (se Anm. 46). Nr. 18 og 16 tilhørte 1689 Hofmaleren Karl v. Manderns Enke Maria, og denne samlede Ejendom kaldes da en »Bryggergaard ud til lille Torvegade, med 3 Lejevaaninger ud til Strandgade«. K. v. Mandern har næppe selv ejet nogen Gaard paa Christianshavn, i al Fald ikke denne. Det var først hans Enke der købte denne Ejendom. (F. R. Friis: Bidrag til dansk Kunsthistorie, p. 86.)

⁵¹⁾ 1768 tilskødet Skibskaptajn Bernt Mørch. 1779 Klædefabrikant Jürgen Wilde. 1785 Fabrikant Lorentz Wolmerstedt. 1793 Fabrikant Carl Giesmann.

GENERAL-FORTEGNELSE
OVER
VERDSLIGE BYGNINGER PAA
CHRISTIANSHAVN
AF HISTORISK OG KUNSTNERISK VÆRDI
OPTAGET 1913

I

A. BYGNINGER, STATEN EJER

Baadsmundsstræde Nr. 43. FØRSTE ARTILLERIREGIMENTETS KASERNE. Hovedbygningen 1836. Ombygget 1863. Grundmur. 4 Stokværk.

Overgade o. Vandet Nr. 58—62. Matr. Nr. 176 A og B. SØKVÆST-HUSET.

1. *Hovedbygning mod Overgade:* 1754—55. Opført af I. C. Conradi. Grundmur. Kælder og 2 Stokværk. 19 Fag. Fremspringende Midt- og Fløjpartier, opr. alle med halvrunde Frontoner. Rammepilastre. Pudset. Mansardtag. I Frontonen: Søværnets Underofficersskole. (Tidligere: Fridericus Vtus Danorum Rex, Pater pueritiæ, industriæ et egenæ, Anno MDCCLIII.) p. 41.

2. *Sidebygning mod Baadsmundsstræde:* 1780. Grundmur. Kælder og 2 Stokværk. Rammepilastre. Mansardtag. p. 63.

Strandgade Nr. 44. Matr. Nr. 36. ARTILLERIKASERNE.

1. Hjørnebygningen mod Baadsmundsstræde: c. 1664. *Joachim Irgens' Gaard.* Vinkelbygning. Grundmur. Kælder og 2 Stokværk. 6 Fag mod begge Gader. Kridtstenskvadere i Stik over Vinduer. Kridtstens Baand mellem Vinduerne mod Strandgade. Nu kalket. p. 26 f.

2. *Bygning til Strandgade.* 18de Aarh.'s Slutning. Grundmur. 3 Stokværk. 9 Fag. Mansardtag.

3. *Bygning til Baadsmundsstræde, Wildersgade,* samt en Sidebygning i Gaarden. C. 1778. Grundmur. 2 Stokværk. Mansardtag. p. 52.

Torvegade Nr. 75. Matr. Nr. 395. ACCISEHUSET. C. 1700. Grundmur. 1 Stokværk. 5 Fag. Façaderne delt ved Kvader-Pilastre. Fremspringende Tagparti. p. 40.

Wildersgade Nr. 60. Matr. Nr. 82, 83, 150—52. KASERNE. Opført 1802 af I. H. Rawert og Hallander. Grundmur. Kælder. 4 Stokværk. p. 64.

Inventariedepotet mod Overgade n. Vandet (Nr. 49; Matr. Nr. 150, 152). To Bygninger. 1. Grundmur. 4 Stokværk. Hejsekvist. 2. Grundmur. 3 Stokværk. Mansardtag. 2 Hejsekviste. p. 64.

**B. BYGNINGER, DER VED FREDLYSNING ER STILLEDE
DIREKTE UNDER STATENS TILSYN**

Ingen.

II

BYGNINGER, KOMMUNEN EJER

Ingen.

III

**BYGNINGER, DER EJES AF OFFENTLIGE INSTITUTIONER
(SOM STIFTELSESR M. M.) ELLER PRIVATE SAMMEN-
SLUTNINGER (SOM AKTIESELSKABER M. M.)**

Dronningensgade Nr. 67. Matr. Nr. 261. DØTRESKOLEN. 1778. Grundmur. Vinkelbygning. Kælder og 3 Stokværk. 6 Fag. Mansardtag. Sidebygningen med selvstændig Gavl mod Gaden. 2 Fag. Heri Dør med Sandstensoverdel; ornamenteret. Over 1ste Sal paa en Sandstensplade: No. 253. Frie Skolen i vor Frelsers Sogn, opbyggt af christelige Velgørere 1778. Gudsrygt forenet med Arbejdsomhed er Grunden til al sand Lyk-salighed. p. 55.

Overgade o. Vandet Nr. 6. Matr. Nr. 199. Ejer: N. I. O. G. T. Billedhuggeren S. C. STANLEYS GAARD. 1755. Grundmur. 11 Fag. Kælder. 2 Stokværk. Pudset. Mansardtag. To fremspringende Partier. Kvaderafstregede i nederste Stokværk. Rammepilastre i øverste. p. 46.

Strandgade Nr. 10. Matr. Nr. 53. Ejer: C. Th. Petersen & Co., Akts. I. B. SCHOTTMANNS GAARD. 1775. Grundmur. Kælder og 4 Stokværk. 5 Fag. Pudset. Gesimsbaand over første Stokværk. Sandstensportal. I Slutstenen: No. . . . Anno 1775. p. 56.

Strandgade Nr. 12. Matr. Nr. 52 og 65. Ejer: De forenede Eddikebryggerier. MATHIAS ROHDES GAARD. C. 1790. Vinkelbygning. Grundmur. *Forhuset:* Kælder og 3 Stokværk. 12 Fag. Kvist over 3 Fag. Pudset. Gesimsbaand over første Stokværk. p. 63.

Strandgade Nr. 25. Matr. Nr. 27—29. Ejer: De forenede Oplagspladser og Værfter. ASIATISK KOMPAGNI.

1. *Kompagniets Forsamlingsbygning.* 1738. Opført af Phillip de Lange. Grundmuret. 9 Fag. 3 Stokværk. Mansardtag. Midderrisalit paa 5 Fag. Deri Risalit paa 3 Fag med halvrund Fronton, hvori Figurer.

Frontoner over Vinduer, Indfatninger af Døre og Vinduer af gullandsk Sandsten.

Tidligere Indskrift: Quam Anno MDCXIII orsus est Divus Christianus IV. Quamquee Anno MDCCXXXI egregie auxit et ampliavit devotus Deo & Papulo Christianus VI. Mercaturæ Asiaticæ Societas, splendidiore hasce ædes. Indorum sinensiumque mercimoniis divendendis destinatas,

anno Christi MDCCXXXVIII, conditæ urbis CDLXXXVI, Regiminis Christianissimi VIII, æternaturo sistit Lapide. p. 34 ff.

2. *Pakhus*. 1781. Som Forsamlingsbygningen. Samme Gadefacade.

3. *Pakhus*. Nord for Bassinet. Opført af N. Eigtved. Grundmur. 23 Fag. 4 Stokværk med 7 Hejsekviste. Materialet: Kridtsten fra Stevns. p. 38.

STRANDGADE Nr. 38. Matr. Nr. 38 B, 39, 77. Ejer: J. Cederlunds Sønner, Akts. 1688. Vinkelbygning. Grundmur. Kælder og 4 Fag. 3 Stokværk (øverste moderne). Diamantkvadre over Porten. Over første Stokværk: A. 1688. p. 26.

Strandgade Nr. 46. Matr. Nr. 35 A. 1. Ejer: Havnemøllen, Akts. ANDREAS BJØRNS GAARD. C. 1734. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 8 Fag. Sandstens Portal. Over Indgangen Muslingsskal. I Slutstenen 53. Portpartiet c. 1760. p. 55.

IV

BYGNINGER, DER EJES AF PRIVATE

AMARGERGADE Nr. 15. Matr. Nr. 318. 1765. Grundmur. 3 Stokværk. 5 Fag. Over Døren: Herre dine Domme ere ubegribelige og dine Veje ere uransagelige. An. 1765. No. . . .

Brogade Nr. 3. Matr. Nr. 2. REIMER WILDES GAARD. 1688.

1. *Forhuset*: Grundmuret Facade. Pudset. Resten Bindingsværk. 3 Stokværk. 6 Fag. Kvist over tre Fag. Smedede Jærnankre. Over Stueetagen: Anno 1688. Over Porten Diamantkvadre.

2. *Sidelænge og Baghus*: Bindingsværk. 5 Stokværk. p. 29.

Dronningensgade Nr. 64. Matr. Nr. 263. JOACHIM LENTZ'S GAARD. Beg. af 18de Aarh. Grundmur. 2 Stokværk og Kælder. 7 Fag. Kvist over 3 Fag. Kridtstensgesimser. Sandstensindfattet Portal' Over Døren: Ao. 17. . . Joachim Lentz. Susanna Pags. An Gottes Segen ist alles gelegen. p. 29 f.

Overgade neden Vandet Nr. 11. Matr. Nr. 166. HEERINGS GAARD. 1785. Grundmur. Trefløjet Komplex. Hovedbygningen med Kælder og 3 Stokværk. 16 Fag. 6 Fags Kvist. Rundbuet Sandstensportal. Sokkel og Enkeltheder i Sandsten. p. 58.

Overgade n. Vandet Nr. 33 A. Matr. Nr. 157. ANKERSMED HANS CASPERSENS GAARD. C. 1780. Grundmur. 5 Stokværk og Kælder. 7 Fag. Slutstenen over Porten ornamenteret. p. 56.

Overgade n. Vandet Nr. 39. Matr. Nr. 155. ANKERSMED HANS CASPERSENS GAARD. C. 1770. Grundmur. Kælder og Stokværk. 7

Fag. Firefags Midterrisalit med Kvadermuring i nederste Stokværk. I Slutstenen over Portene: C. M. C. Anno 17 . . og et Anker. p. 56.

Overgade o. Vandet Nr. 10. Matr. Nr. 197. TH. POTTERS GAARD. C. 1785. Grundmur. Kælder og to Stokværk. 8 Fag. Mansardtag. Fremspringende Midtparti paa 4 Fag. Kvadermuring i nederste Stokværk. Sidepartierne med Rammepilastre. Køreport med Gesims- og Slutsten i Sandsten. p. 50.

OVERGADE O. VANDET Nr. 12—14. Matr. Nr. 195, 196. C. 1800. Grundmur. Kælder og 2 Stokværk. 6 Fag. Gesimsbaand over Stuen. Indramning og Frontoner over Vinduerne i Sandsten. Opr. to Indgangsdøre tæt ved hinanden. p. 63.

OVERGADE O. VANDET Nr. 20. Matr. Nr. 192. C. 1790. Grundmur. Kælder og 4 Stokværk. 3 Fag. Sandstensindfattet Dør.

OVERGADE O. VANDET Nr. 24. Matr. Nr. 190. C. 1730. Grundmuret Kælder og Façade. Resten Bindingsværk. Kælder og 2 Stokværk. 5 Fag. Kvist over tre Fag. Malet. p. 65.

OVERGADE O. VANDET Nr. 26. Matr. Nr. 189. C. 1750. Grundmuret Kælder og Façade. Resten Bindingsværk. Kælder og 3 Stokværk. 5 Fag. Fremspringende Midtparti paa 3 Fag med høj Gavl.

Overgade o. Vandet Nr. 32. Matr. Nr. 186 A og B. J. J. STEINFASS'S GAARD. C. 1770. Grundmuret Kælder og Façade. Kælder og 3 Stokværk. 11 Fag. Fremspringende Midtparti paa 3 Fag med sandstensindfattede Vinduer, og øvre Halvstokværk. p. 48.

OVERGADE O. VANDET Nr. 36. Matr. Nr. 184. C. 1800. Grundmuret Kælder og Façade. Kælder og 2 Stokværk. 3 Fag. Kvist over 1 Fag med rund Fronton. Nederste Stokværk Kvadermuring. Pudset.

Overgade o. Vandet Nr. 46. Matr. Nr. 181 og 180 B. SEJLMAGER CLAUS JENSENS GAARD. C. 1730. Grundmuret Kælder og Façade. Kælder og 2 Stokværk. 5 Fag. Kvist over 3 Fag.

Overgade o. Vandet Nr. 50. Matr. Nr. 179 A. ANKERSMED HANS CASPERSENS GAARD. C. 1769. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 7 Fag. Fremspringende Midtparti paa 3 Fag. Mansardtag. I Portens Slutsten et Anker. p. 56.

PRINSESSEGADE Nr. 40. Matr. Nr. 311. c. 1820. Vinkelbygning. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 9 Fag. Fremspringende Midtparti paa 5 Fag. Mod St. Annagade 10 Fag. Pudset. p. 71.

Strandgade Nr. 4. Matr. Nr. 56. AGENT B. MADSENS GAARD. c. 1789. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 10 Fag. Pudset. I Baggaarden

indmuret en Sandstensplade med det danske Vaaben. p. 63. *Pakhus* mod Strandgade 1819.

Strandgade Nr. 6. Matr. Nr. 55 A. ABRAHAM LEHNS GAARD. Hovedhusets Kælder og to nederste Stokværk 1703. 9 Fag. Façaden moderniseret. I Gaarden en grundmuret Bygning, 2 Fag. Rammepilastre. C. 1760. p. 26 f.

Strandgade Nr. 14. Matr. Nr. 51. DEN ROHDESKE GAARD. De to nederste Stokværk og Kælderen fra c. 1650. De to øvre Stokværk paa byggede c. 1790 (?). Vinkelbygning. Grundmur. Kælder og 4 Stokværk. Mod Strandgade 8 Fag. Mod Torvegade 6 Fag. Diamantkvadre i Stik over Vinduerne og opr. Døre. Mod Strandgade trekantet Fronton med Stukrelief. Lignende mod Torvegade. Mod Strandgade sandstensindfattet Dør, hvorover A. D. MDCC... p. 17 f, 52.

Strandgade Nr. 18. Matr. Nr. 49. N. A. WINTHERS GAARD. 1732. Grundmur. Kælder og to Stokværk. 7 Fag. Kvist over 5 Fag. Pudset. I Jærnbogstaver: Anno 1732. N. A. S. A. D. p. 65.

Strandgade Nr. 20. Matr. Nr. 48. VINHANDLER JAKOB KAARBERGS GAARD. C. 1798. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. Pudset. Mellem 2. og 3. Stokværk et Gibsrelief. I Baggaarden indmuret en Sandstenstavle med en Tønde med Krone over. p. 61.

Strandgade Nr. 22. Matr. Nr. 47. (Tilligemed Nr. 24, Matr. Nr. 46.) CORT ADELERS GAARD. Port og Dele af Murværket c. 1630. Kælder og to nederste Stokværk fra c. 1670. Øverste Stokværk fra c. 1750. Façaden c. 1750. *Forhuset:* Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 6 Fag. Pudset. Smedejærnsgitter for Kældervinduerne. Ornamenteret Sandstensportal fra den ældste Bygning. *Sidelænge:* Grundmur. Kælder og 2 Stokværk. Mansardtag og *Bagbygning:* Grundmur. 3. Stokværk. c. 1750. p. 22 ff, 53 f.

Strandgade Nr. 24. Matr. Nr. 46. (Tilligemed Nr. 22, Matr. Nr. 47.) CORT ADELERS GAARD. Kælder og to nederste Stokværk fra c. 1670. Øverste Stokværk og Sidelænger og Bagbygning c. 1750. *Forhuset:* Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 7 Fag. Pudset. Over 3 Fag en rund Fronton med Figurer i Stuk. *Sidelænge og Bagbygning:* Grundmur. p. 22 ff, 53 f.

Strandgade Nr. 26. Matr. Nr. 45. G. BEHAGENS GAARD. 1769. Vinkelbygning. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 10 Fag. Trekantet Fronton med Skjold i Kartuscheramme m. m. I Skjoldet: B. 1769. Over Porten ind mod Gaarden indmuret en Sandsten med Aarstal: 1626. p. 51 f.

Strandgade Nr. 28. Matr. Nr. 44. SIVERT GRUBBES GAARD. c. 1630. Gavlhus. Grundmur. Kælder. 2 Stokværk. 5 Fag. Nu pudset. p. 16.

Strandgade Nr. 30. Matr. Nr. 43. (Tilligemed Nr. 32, Matr. Nr. 42.) DEN VIBESKE GAARD. C. 1636. Grundmur. Kælder og 2 Stokværk.

6 Fag. Kridtstenskvadre i Stik over Vinduer. Kridtstensbaand. Smedejærnsankre. Senere Port. I Slutstenen: N. S. S. R. S. D. 1710. p. 12 f.

Strandgade Nr. 32. Matr. Nr. 42. (Tilligemed Nr. 30, Matr. Nr. 43.) DEN VIBESKE GAARD. c. 1636. *Forhus:* Grundmur. Kælder. 3 Stokværk. Kvistgavl over tre Fag. Nu pudset Façade. Ornamenteret Sandstens Dør. Sandstens Baand. Smedejærnsankre. *Sidelænge:* Grundmur mod St. Annagade med Jærnankre. Bindingsværk mod Gaarden. 2 Stokværk. Knægtbygget. p. 12 ff.

Strandgade Nr. 34. Matr. Nr. 41 A. TOPPS (BRYDES) GAARD. *Forhus:* 1733. Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 7 Fag. 1 Fags Kvist. Fremspringende Midtparti. Hjørnepilastre. I Portens Slutsten et Medusahoved. *Pakhus:* 1778. 4 Stokværk. 1 Fags Kvist. I Slutstenen over Portene i Strandgade og St. Annagade: Ao. 1778. p. 55.

Strandgade Nr. 36. Matr. Nr. 42. LEGATSTIFTEREN NIELS BROCKS GAARD. 1780. *Forhus:* Grundmur. Kælder og 3 Stokværk. 8 Fag. Sokkel af Sandsten. Pudset. Gesimsbaand over Stuen. *Sidelænge og Baghus:* Grundmur. I Slutstenen over Baghusets Port: N. L. B. Ao. 1780. p. 55.

Torvegade Nr. 12. Matr. Nr. 130. LINDBERGS GAARD. 1787. Grundmur. 3 Stokværk. 4 Fag. over 1ste Sal et Relief i Gibs med: Lindberg 1787. p. 61.

Torvegade Nr. 30. Matr. Nr. 122. TOBAKSSPINDER ENGELBREKT LARSENS GAARD. 1769. Grundmur. 2 Stokværk. 5 Fag. Fremspringende Midtparti paa 3 Fag. Mansardtag. Over Stuens Vinduer i Midterisalitten Stukornamenter. Heri: E. L. S. M. B. S.

WILDERSGADE Nr. 38. Matr. Nr. 92. 1701. Grundmuret. 4 Stokværk. 6 Fag. Paa Porten: Anno 1701. Smuk Smedejærnsport. Moderniseret.